

ЗИЁДА ҒАФФОРОВА

НАВОИЙНИНГ
ҲАМД ВА НАЪТ
ҒАЗАЛЛАРИ

ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2001

www.ziyouz.com kutubxonasi

Алишер Навоийнинг девонларига киритган 2 минг 600 та ўзбекча газали бор.

Лекин мазмун-моҳияти жиҳатидан уларнинг бари бир турли асарлар эмас. Шу пайтгача шоир, асосан, ошиқона, риядона ва орифона газаллар ёзган, деб келинди.

Шуро замонда унинг ҳамд ва наът газаллари борлиги ҳақида ё ҳеч нарса дейилмади, ё айтиб утилса ҳам, улар махсус тадқиқ этилмади. Ҳолбуки, девонлардаги деярли ҳар бир ҳарф туркуми ё ҳамд, ё наът газал билан бошланади.

Хуш, ҳамд нимаю наът нима?

Нега шоир уларни бошқа барча турдаги газаллардан олдин жойлаштирган?

Ҳамд ва наътларнинг қандай узига хосликлари мавжуд?

Қўлингиздаги китобда шулар ҳақида сўз боради.

Шунингдек, ундан Навоийнинг ҳамд ва наът газаллари намуналарини ўқишга ҳам мушарраф бўласиз.

Нашр мутахассислар ҳамда кенг китобхонлар оmmasига мўлжалланган.

Масъул муҳаррир: **Нажмиддин Комилов**, филология
фанлари доктори, профессор

F:29

Ғаффорова, Зиёда.

Навоийнинг ҳамд ва наът газаллари (Масъул муҳаррир: Н. Комилов. — Т.: «Маънавият», 2001.—64 б.

ББК 83.3(5У)

F 4702620204—29 25—01.
M 25(04)—01

© «Маънавият», 2001

КОМИЛ ИЙМОН ТАЖАЛЛИСИ

1. ҲАМД ҒАЗАЛЛАР

Ҳазрат Алишер Навоий — бутун туркий шеърятда энг кўп ғазал битган ижодкор. У умрининг охирларида ўзбек тилида битилган кичик асарлари — лирик шеърларининг барчасини жамлаб, «Ҳазойин ул-маоний», яъни «Маънолар хазинаси» деган тўрт китоб тузган эди. Ана шу тўрт девоннинг ҳар бирида 650 тадан, ҳаммаси бўлиб 2 минг 600 ғазал мавжуд.

Девон, биласиз, шоирларнинг кичик, яъни лирик асарларини алифбога асосланган махсус тартиб асосида жойлаштирадиган тўплами ҳисобланади. Ҳарфлар асосида жойлаштиришда ўша асарлар, айтайлик, ғазалларнинг қофияси радифли бўлса — радифи қайси ҳарф билан тугаганига суянилади. Шу тариқа аввал «алиф», кейин «бе», сўнг «те» ва ҳоказо ҳарфлар билан тугаган асарлар бериб борилади.

Бу ғазаллар бўлимлари «Алиф» радифли ғазаллар туркуми, «Бе» радифли ғазаллар туркуми, «Те» радифли ғазаллар туркуми, ва ҳоказо деб юритилади.

Радиф — аелида, қофиядан кейин тақрорланиб келадиган сўзлар, дегани. Бу ерда эса у қофия ё радиф тугаган ҳарф маъносида келади. Девонларда барча — айтайлик, қасида, қитъа, рубоий, туюқ ва бошқа кичик лирик жанрларда ҳам алифбо асосида жойлаштириш тартибига истисносиз амал қилинади.

Навоий девонларида ҳам бу қоидага қатъий риоя этилган.

Хўш, бир ҳарф туркумига оид ғазалларни жойлаштиришда қандай ички тартибга амал қилинади?

Бунда энди ғазалнинг мавзуси асос қилиб олинади. Ҳар бир ҳарф гуруҳи бошида аввал ҳамд, кейин наът ғазал келади. Борди-ю, шу ҳарф билан тугайдиган ҳамд ғазал бўлмаса, гуруҳ бевосита наът ғазалдан бошланади. Ҳамд ғазал ҳам, наът ғазал ҳам бўлмаса, ҳарфий гуруҳ мавъиза, яъни ваъз-насиҳат руҳидаги ғазал билан очилади.

Хўш, ҳамд нима?

«Ҳамд» сўзи Навоий асарлари луғатида мақтов, мадҳ, деб берилган. Исломиий ақидага кўра эса мақтов

фақат ва фақат Оллоҳгагина лойиқ, унигина мақташ мумкин ва керак.

Шундан ҳам маълум бўлиб турибдики, бевосита Оллоҳ таъриф ва тавсиф этилган ғазаллар ҳамд ғазаллар дейилади.

Ҳамд ғазалларнинг аксариятида шоир Оллоҳ кулли мавжудотнинг яратувчиси эканлигини бадиий тил билан таърифлайди.

Яна бир муҳим жиҳати шундаки, яралганларнинг бари — Оллоҳнинг мавжудлигига исбот. Чунки тасаввуфда бутун борлиқ — Оллоҳ, яъни зотнинг кўриниши, деб қаралади.

Ҳамд ғазалларни, шартли равишда, икки турга ажратиш мумкин.

1. Тавҳид ҳамдлар.

2. Муножот ҳамдлар.

Шу ўринда айтиб ўтиш керакки, XV аср биринчи ярмида ижод қилган ўзбек олими Шайх Аҳмад Тарозийнинг адабиётшуносликка оид «Фунун ул-балоға» асарида кичик шеърий турлар шаклига кўра ҳам, мазмунига қараб ҳам тасниф қилинади. Жумладан, мазмунан бевосита Оллоҳ ҳамдига бағишланган асарлар тавҳид ва муножот дейилиши айтилади: «... агар Тенгри азза ва жаллаға ҳамд этсалар, они **тавҳид** (таъкид бизники — З. Ғ.) дерлар. Ва агар Муҳаммад Мустафо саллолоҳи алайҳи васалламни васф қилсалар **наът** (таъкид бизники — З. Ғ.) дерлар. Агар Тенгри ҳазратинда тазарруъ қилсалар, **муножот** (таъкид бизники — З. Ғ.) ўқурлар». (Қаранг: Ҳайитметов А., Умаров Э. Шайх Аҳмад Тарозий. «Фунун ул-балоға». «Ўзбекистон адабиёти ва санъати». 1994 йил, 18 март).

Навоий айрим ҳамд ғазалларининг мақтаёсида шу асарнинг ҳамд эканлигини таъкидлаб ўтади:

1. Навоий қайси тил бирла сенинг ҳамдинг баён қилсун,
Тикан жаннат гули васфин қилурда гунг эрур гўё.

(«Ғаройиб ус-сиғар», 2-ғазал).

2. Ушшоқ аро, ё Рабки, Навоийға мақоме
Бергилки, сенинг ҳамдинга бўлсун тили гўё.

(«Ғаройиб ус-сиғар», 3-ғазал).

3. Навоийнинг тилин шукрунға гўё айлаким, бўлғай
Анга ҳамдинг гулистонида ҳар дам юз наво пайдо.

(«Бадоеъ ул-васат», 2-ғазал).

4. Навоий айлади ҳамдингга номалар ирсол.
Ани рад айламагил ҳаққи Аҳмади Мурсал.
(«Наводир уш-шабоб», 364-ғазал).

5. Навоий ҳамдинг айтур ажаб йўқ гар тилига,
Иноят лужжасидин кетурсанг гавҳари пок.
(«Наводир уш-шабоб», 322-ғазал).

• Баъзи ғазаллар мақтаъсида, ҳатто, асар айнан тавҳид ҳамд ғазал экани ҳам қайд этилади:

1. Навоий, ўлмади тавҳид гуфтугў била фаҳм,
Магарки айлагайсен тилни қатъу жонни фидо.
(«Наводир уш-шабоб», 1-ғазал).

2. Ё Раб, ул барг насиб этки, Навоий топқай
Боғи тавҳид гулу булбулдек баргу наво. ,
(«Бадоеъ ул-васат», 3-ғазал).

Энди тавҳид ҳамд ғазаллар ва муножот ҳамд ғазалларни батафсилроқ кўриб ўтсак.

1.1. Тавҳид ҳамд ғазаллар

• Агар мақсад Оллоҳнинг сифатларини таърифлашдан иборат бўлса, бундай ғазал тавҳид дейилади. Тавҳид — «воҳид» билан бир ўзакдан пайдо бўлган сўз. «Воҳид» эса ягона, якка-ёлғиз, бир деган маъноларни англатади. Демак, Худонинг якка-ягоналиги, бирлигини, ёлғиз яратувчилигини таъриф-тавсиф этиш тавҳид бўлади.

• Тасаввур ҳосил қилиш учун баъзи бир тавҳид ғазаллардан намуналар кўриб ўтайлик.

• Сени топмоқ баса мушқилдурур, топмаслиғ осонким,
Эрур пайдолиғинг пинҳон, вале пинҳонлиғинг пайдо.

(«Ғаройиб ус-сиғар», 2-ғазал).

Бу байтда Оллоҳнинг икки сифати — пайдолик ва пинҳонлик тилга олинган.

• Оллоҳнинг яна икки сифати — азаллик ва абадлик мана бу байтда шундай таърифланган:

Азал ҳам сен, абад ҳам сен, не аввал бирла охирким,
Анга йўқ ибтидо пайдо, мунга йўқ интиҳо пайдо.

(«Бадоеъ ул-васат», 2-ғазал).

, Оллоҳнинг бу икки байтда қайд этилган тўрт сифати «Қуръон»и каримнинг «Ҳадид» («Темир») деб номланган 57-сурасидаги 3-оятда келтирилган: «Аввал ҳам, охир ҳам, зоҳир ҳам, ботин ҳам Унинг Ўзидир. У барча нарсани билгувчидир»,

, Мазкур оятга таржимон Алоуддин Мансур битган изоҳдан билиб оламизки, бу тўрт сифат Оллоҳнинг энг асосий белгиларидан саналади:

«Ушбу ояти каримада ҳар бир мўмин Оллоҳ таолонинг бор ва бирлигига иймон келтириш билан бирга эътиқод қилиши лозим бўлган тўрт илоҳий сифати баён этилди: Оллоҳ аввалдир, яъни У азалий зот бўлиб, Ундан аввал бирон замон ўтган эмас; Оллоҳ охирдир, яъни У абадий-мангу зот бўлиб, барча нарса йўқ бўлур, лекин Унинг интиҳоси йўқдир; Оллоҳ зоҳирдир, яъни коинотдаги ҳар бир нарса Унинг борлигига очиқ — зоҳир далолат қилиб туради; Оллоҳ ботин — махфийдир, яъни Унинг зотини кўз билан идрок этиб бўлмас ва Унинг моҳият-ҳақиқатига ақл билан етиб бўлмас», («Қуръон»и карим 418-бет).

Бутун жаҳонни-ку Худо яратган. Лекин, Навоий тасвирига кўра, у шундай беадад қудратга эга зотки, истаса, яна шундай юз минг жаҳонни ҳам пайдо қилаверади:

Не сунъунгдин ажаб юз минг жаҳон бўлмоқ яна пайдо,
Не мулкунгга халал юз минг жаҳондек бўлса нопаддо.

(«Бадоеъ ул-васат», 2-ғазал).

. Бизга маълум бўлган ва ўзимиз яшаб турган олам Оллоҳ яратган мулкнинг ўн саккиз мингидан бири холос:

Зиҳи мулкунгнинг ўн секкиз мингидин бир келиб олам,
Бир уйлук қул санга олам аро Ҳавво била Одам.

(«Наводир уш-шабоб», 393-ғазал).

Оллоҳга етиш, уни фикр-хаёл ёки ақл-фаросат билан англаш осон эмас:

Топмоқ ажиб фикру тахайюл била сени,
Етмак маҳол ақлу фаросат билан санга.

(«Ғаройиб ус-сиғар», 4-ғазал).

Шоир тасвирига кўра, зарралар орасидаги ҳар бир зарра Оллоҳнинг зикри, ёмғирдаги ҳар томчи уни ҳамд этиш билан машғул:

Заррот аро ҳар зарраки бор, зикринга зокир,
Амрот аро ҳар қатраки бор, ҳамдинга гўё.

(«Ғаройиб ус-сиғар», 3-ғазал).

• Навоий тавҳид ғазалларида шу ва шунга ўхшаш тасвирлар орқали бу оламларнинг, демакки, кулли мавжудотнинг яратувчиси ягона Оллоҳ экани қайта-қайта ва хилма-хил бадиний бўёқларда қаламга олинади.

1.2. Муножот ҳамд ғазаллар

• «Муножот» сўзига Навоий асарлари луғатида ялиниш, ёлвориш деб таъриф берилган.

Демак, муножот ялиниб-ёлвориш маъносини ифодалайди. Муножот ғазалларда лирик қаҳрамон Оллоҳга илтижолар қилади, ундан билиб-билмай қилган гуноҳларидан кечишни сўрайди.

Қиёматда гуноҳин авф этарга.
Расулингни шафиъ эт, кирдгоро.

(«Ғаройиб ус-сиғар», 5-ғазал).

! «Кирдгор» деган форсий сўз «яратувчи» маъносини беради. Демак, байтда бевосита Оллоҳга муножот қилиняпти. Гарчи расулуллоҳ шафоатидан умидворлик руҳи бўлса-да, бунга етказиш ҳам бевосита Тангридан илтижо қилиняпти.

• Зиҳе эл ниҳони санга ошкоро,
Ниҳон дардима ошкор эт мудоро.

(«Наводир уш-шабоб», 4-ғазал).

деб бошланадиган ғазалнинг мақтаъсини шоир мана бундай тугатган:

Навоийға жон ошкору ниҳон сен,
Зиҳе эл ниҳони санга ошкоро.

(«Наводир уш-шабоб», 4-ғазал).

Мана бу байтлар шоирнинг муножот ғазалидан олингани улар мазмунидан шундоқ англашилиб турибди:

Навоийни бу журму исёнда билмон,—
Ки қўйғунгмудур ё, чиқарғунгму оё.

Ўз илгида чун ҳеч йўқ ихтиёри,
Ўзига ани қўймағайсен, Худоё.

(«Фавойид ул-кибар», 4-ғазал).

Тавҳид ва муножот ғазалларда Оллоҳ бевосита таъриф ва тавсиф қилинаверади. Бу ғазаллардаги мурожаат этиладиган ва таърифланадиган асосий қаҳрамон — бевосита Худонинг ўзи. Лирик қаҳрамон бир банда сифатида Яратгувчисига ўз қалб туйғуларини ошкор қилади.

Шуни айтиш керакки, тавҳид ва муножот ғазаллар моҳиятига етиш девонлардаги бошқа ғазалларни тушуниш учун зарур.

2. НАЪТ ҒАЗАЛЛАР

«Қуръон»и каримнинг «Шарҳ» деб номланган 94-сураси, 4-оятда бевосита пайғамбаримиз — Муҳаммад алайҳи-с-саломга хитоб қилиниб: «Ва Биз сизнинг зикрингизни (яъни мартабангизни) баланд қилиб қўйдик», — дейилади. Таржимон Алоуддин Мансур бу оятга шундай изоҳ беради: «Дарҳақиқат, ҳар бир мўмин-мусулмон қаерда Оллоҳ таолонинг номини ёд этиб, У зотни улуғласа, албатта, У зот билан бирга пайғамбари Муҳаммад алайҳи-с-саломнинг номларини ҳам зикр қилиб, у кишига саловот ва салом айтадики, бу мартабайи олия пайғамбаримиздан ўзга ҳеч кимга насиб этган эмас».

Ана шу Оллоҳ номини тилга олиш баробарида пайғамбарга ҳам саловоту салом йўллаш қўлига қалам ушлаган ҳар бир мусулмон муаллиф учун шарт эди.

Алишер Навоий асарлари луғатида наътга шундай таъриф берилган: «Наът — пайғамбарни мадҳ этиш, яхши сифатларини айтиб мақташ».

Мусулмон халқлари адабиётларида деярли барча асарлар Оллоҳ ҳамди ва Муҳаммад наъти билан бошланади.

«Ҳазойин ул-маоний»дан шоирнинг жами қирққа яқин наът ғазали жой олган. Уларнинг ҳар бирида янги-янги — ўзаро ўхшаши йўқ бадиий тасвирлар яратилади. Шоир наътларида расулulloҳни одамзоднинг сарвари — энг буюк зот сифатида таъриф тавсиф этади.

Навоийнинг наът ғазалларини ўқир эканмиз, уларнинг айримлари мақтаёсида шоир бу наът эканлигини таъкидлаб ўтади:

Сен киму наътин демак, тил асрағил кўп нуктадин,
Эй Навоий, маърифатни қилма ҳар не бор харж.

(«Ғароӣиб ус-сиғар», 94-ғазал).

Игирди риштаи наътинг Навоий, кўз учи бирла,
Агар боқсанг, мутиъ ўлғай анга нассож ила саррож.

(«Фавойид ул-кибар», 92-ғазал).

Тонг эмастур, гар наво бўстонида топқай мақом,
Чун Навоий ўзни наътинг кўйида қилди муқим.

(«Бадоеъ ул-васат», 393-ғазал).

Навоий, набий наътидин жамъ қилғил,
Паришон эса хотири ҳарзагардинг.

(«Фавойид ул-кибар», 338-ғазал).

То анинг бирла бўлғай, Навоий, сепинг,
Наъту ҳамдинг баёнига дoston саро.

(«Бадоеъ ул-васат», 7-ғазал).

Чун Навоий наътинг айтурға тилар бўлғай илм,
Не ажаб гар бўлса бот олимлар ичра аъламе.

(«Фавойид ул-кибар», 575-ғазал).

Етур анга караминг баҳридин паёнай файз, —
Ки наътинг ичра дурафшонлиғ этсуи идроки.

(«Фавойид ул-кибар», 650-ғазал).

Ҳазрат Навоий наът ғазалларида пайғамбаримизнинг сифатлари, хусусиятлари, шафоатлари, мўъжизалари, нурларини васф этади.

Шоир наътларини ўқиган киши, энг ксмил инсон — бу Муҳаммад пайғамбар эканлигини билиб олади.

«Чўлпон» нашриётида чоп этилган «Илоҳий мўъжизалар» китобида «Энг буюк инсон» деган бир фасл бор. Ундан билиб оламизки, америкалик олим Майк Харт «Тарихда 100 буюк одам» номли китоб чоп этган. Унда айтилишинча, бу олим инсоният тарихида ҳозиргача маълум буюк зотларнинг қобилиятлари, курашлари, амаллари, тадқиқот ва муваффақиятлари ҳақидаги маълумотларни компьютер ҳофизасига киритади. Кейин инкор этиб бўлмайдиган математик йўл билан уларнинг энг қудратлисини аниқлайди. Энг охириги натижани олиш учун тугмачани босганда, кутилмаган ва ўта ҳаяжонли

натижа келиб чиқади. Компьютерда ер юзидаги шу вақтгача яшаб ўтганлар ичидаги энг буюк инсоннинг номи ёзилади: «Ҳазрати Муҳаммад саллоллоҳи алайҳи васаллам!»

• Оламни ҳам, одамни ҳам Оллоҳ яратган, лекин бундан мақсад комил инсонни бунёд этиш эди. Қомил инсон — Муҳаммад пайғамбар.

Шунинг учун ҳам шоирлар бу улуғ зот таърифида шеър битишни ўзларига шараф билганлар.

• Мазмунига кўра, наътларни, шартли равишда, иккига бўлиш мумкин:

1. Васф наътлар.

2. Меърожнома наътлар.

2.1. Васф наътлар

• Васф наътларда пайғамбаримизнинг умумий сифатлари қаламга олинади.

Эй, нубувват хайлига хотам баний Одам аро,
Гар алар хотам, сен ул отким, эрур хотам аро.

(«Ғаройиб ус-сигар» 6-ғазал).

• Бу байтда Муҳаммад алайҳи-с-салом Одам фарзандлари орасида барча пайғамбарлар ичида узук, йўқ, агар олдинги набилар узук бўлса, бу ўша узукда битилган от, дейилади.

Эй, деб сифатингда аҳли идрок,
Лав лоқа ла-мо халақт-ул-афлок.

(«Ғаройиб ус-сигар», 322-ғазал).

Бу байтда пайғамбаримизнинг сифатлари тилга олинапти.

Пайғамбаримизнинг бу сифатлари Ҳусайн Бойқаронинг «Рисола» китобида мана бундай берилган. «Сен бўлмасанг, фалакларни яратмас эдим». Бу Оллоҳ томонидан пайғамбаримизга айтилган ҳадис. Оллоҳ томонидан айтилган ҳадислар эса илмда «Ҳадиси қудсий» деб номланади.

Шаккарга узубатда нутқунг не ажаб кулса,
Қим, эриниңга эш бўлмиш ахлоқ аро шаккарханд.

(«Ғаройиб ус-сигар», 114-ғазал).

Бу байтда пайғамбар нутқининг ширинлиги — «шак-

карханд»лиги васф эмилган. Шпрингфторлик бу ерда ахлқиниң муҳим сифати тарзида талқни қилляпти.

, Тилиниң ҳамеша ладуний улумиға потиқ,
Мудом кўнглунг илоҳий румузидин огоҳ.

(«Ғаройиб ус-сигар», 521-ғазал).

Байтда шоир пайгамбаримизниң саводлари бўлмаев ҳам, ладуний, яъни уринмасдан, Худо томонидан етган илмларга нотик эканликлари, кўнглилари илоҳий огоҳлигини ифодалаб берган.

• Одам асрориниң ижмолини қилдинг тафсил,
Мундин эркинки дединг ал валаду сирру абиҳ.

(«Наводир уш-шабоб», 521-ғазал).

Бунда, умуман, одамзодни яратишдан мақсад Муҳаммадни дунёга келтириши эканлиги эътироф этиляпти.

Зиҳ азалда карам айлабон санга Халлоқ,
Карим хилқат ичнда макорими ахлоқ

(«Ғаройиб ус-сигар», 309-ғазал).

• Шир пайгамбаримизниң хулқларини макорими ахлоқ деб васф этади. Оллоҳниң ўзи сенга саховат кўрсатиб, яратилганлар ичнда сени карамли, яхши хулқлар эгаси қилиб яратди.

Сўзунгда пир хирад топмайин галат аҳком,
Тилиннга саҳв ила ҳам ўтмайин хато алфоз.

(«Наводир уш-шабоб», 284-ғазал).

Бу байтда пайгамбарниң тўғри сўзликлари, ҳеч бир хатога йўл қўймаганлари таърифланяпти.

• Шоирниң баъзи васф наътларида меърожга ишорани ҳам кузатамиз.

Мана бу байтда сипеҳр (фалак, осмон) юз минг кўзини (яъни юлдузлар кўзда тутуляпти) нега юммайди, чунки улар яна бир кеча сениң висолиннга муштоқ, денилган:

Сипеҳр ҳар кеча юз минг кўзин недин юммас,
Висолиннга яна бир кеча гар эмас муштоқ.

(«Ғаройиб ус-сигар», 309-ғазал).

Навоиниң васф наът ғазалларида пайгамбаримиз ҳақидаги энг муҳим исломий жиҳатлар ёритилган, десак, хато бўлмас.

2.2. Меърожнома наътлар

Меърож нима? Бу сўзнинг луғавий маъноси нимани англатади? Навоий асарлари луғатида «меърож» сўзининг биринчи маъноси шоти, нарвон, иккинчи маъноси юқорига (кўкка) кўтарилиш, учинчи маъноси Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Қуддусга бориши ва Қуддусдан кўкка чиқиши, деб берилган. 1

1 Меърож кечаси «Қуръон»и каримнинг «Ал-Исро» («Тунги сайр») деб номланган 17-сура, 1-оятда мана бундай берилган: 1

«(Оллоҳ) бир кеча, Ўз бандаси (Муҳаммад)ни унга оят-мўъжизаларимиздан кўрсатиш учун (Маккадаги) Масжид ал-Ҳаромдан (Қуддусдаги) Биз атрофини баракотли қилиб қўйган Масжид ал-Ақсога сайр қилдирган (барча айбу нуқсондан) пок зотдир. Дарҳақиқат, У эшитгувчи, кўргувчи зотдир».1

1 Бу оятга таржимон қуйидагича изоҳ беради: «Бу — меърож, яъни Оллоҳ ҳузурига кўтарилиш қиссаси бўлиб, у пайғамбаримиз (САВ)нинг Мадинага ҳижрат қилишларидан бир йил илгари воқе бўлгандир. Расулulloҳ айтадилар: «Бир кеча Масжид ал-Ҳаромда эканман, баногоҳ ҳузуримга Жаброил Буроқ исмли отни етаклаб келди ва мени ўша отга миндириб самога олиб чиқиб кетди. Бир зумда Қуддус шаҳрига етиб келдик. Бу ердаги Масжид ал-Ақсода икки ракаат нафл намозини ўқигач, яна Буроққа миниб Жаброил билан осмонга йўл олдик...»1 («Қуръон»и карим, Тошкент, 1992, 195-бет).

1 Демак, Навоийнинг меърожнома наътларида пайғамбаримизнинг Маккадан Қуддусга боришлари ва Қуддусдан кўкка чиқишлари, яъни юқорига кўтарилишлари, Оллоҳ ҳузурига сафарлари — меърож туни дейиладиган парвозлари таърифу тасниф этилади.

Энди меърожнома наътларга бир назар ташласак:

1 Садқанг бўлубон урмоқ бу ганбади ахзар чарх,
Қасрингга давр урғондек бир сабз кабутар чарх.

(«Фавойид ул-кибар», 107-ғазал).

«Чарх» радифли ғазалнинг бу байтида: «Сен садқа бўлиб, бу яшил гунбазни (осмонни) айландинг, бу худди қасрингни бир яшил кабутар чарх айлаганга ўхшайди», — дейиляпти. 1

1 Мана бу байтда эса меърож кечаси пайғамбаримиз-

нинг хушбўй сочларининг ҳиди (савомий) христианларнинг муқаддас ибодатхонасига атир ҳиди бўлиб борганлиги тасвирланган:

Шамнимким сочибон зулфи анбарафшонинг,
Бўлуб савомий қудс элига атри димоғ. /

(«Наводир уш-шабоб», 295-ғазал).

Мана бу байтда эса меърож тунида пайғамбаримиз Оллоҳ ҳузурига ташриф пайтида ўзликдан бутунлай қутулиб, ўзларини у дунёю бу дунё бандлигидан халос этиб, шу юксак руҳий даражага етганликлари қаламга олинади:

Ўзин ўзлукдину кавнайн мулкидин қилиб хориж.
Қаю кавнайн мулки, ломакондин ҳам топиб ихрож.

(«Фавойид ул-кибар», 92-ғазал).

!Меърожнома наътларда пайғамбаримизнинг парвозлари тунида бутун олам ва борлиқнинг ҳолати, Буроқ отининг яшиндай тез юриши, туну кун тасвири ўта бадий, таъсирчан ифодаланган. /

3. ҲАМД ВА НАЪТЛАРДА ШАФОАТ ТАЛҚИНИ

Шафоат сўзига Алишер Навоий асарлари луғатида шундай таъриф берилган. «**Шафоат** — ўртада туриб воҳшта бўлиш деган маънони англатади».

Исломда шафоат Оллоҳнинг Муҳаммад алайҳи-с-саломгагина берган неъмат сифатида талқин этилади.

Навоийнинг Оллоҳга бағишланган ҳамд ва пайғамбаримиз Муҳаммад саллоллоҳу алайҳи васаллам таърифларига бағишланган наътларида шафоат масаласига ҳам кўп дуч келамиз.

Гарчи ўтмиш адабиётимиз учун шафоат масаласи муҳим бўлиб келган бўлса ҳам, адабиётшунослигимизда энди-энди уни ўрганишга киришилди.

ШАФОАТ пайғамбаримизнинг буюк мўъжизаларидан бири бўлмиш меърожга ҳар тарафлама боғлиқ. Шунинг учун у мавзуимизга бевосита алоқадор масала.

XIV аср ўзбек адиби Носируддин Бурҳонуддин Рабғузийнинг «Қисаси Рабғузий» асарида ёзилишича, ана шу меърож кечасида Оллоҳ билан унинг суюкли пайғамбари ўртасида хос суҳбат бўлиб ўтади. Шунда Тангри Муҳаммадга: «Сен манинг буюрган амрларимни битургил, ман ҳам санинг тилагингни берайин. Сен дуо

қилғил, мен ижобат қилайин. Сен қўлғил, ман ҳам берайин. Сен шафоат қилғил, ман бағишлайин. Букун ман сендин хушнудман. Ёрин ёзуқларингни сенинг шафоатинг бирла бағишлайин, сен ҳам умматдин хушнуд бўлғил», — деди. (Носируддин Бурҳонуддин Рабғузий. «Қисаси Рабғузий», 2-китоб, 1991 йил, 151-бет.)

Демак, Оллоҳ пайғамбарга умматларнинг гуноҳларидан кечишимни сўра, улар учун орада восита бўлғил, мен улар гуноҳини кечирай, деб саховат қилишти. Шунда кейин Оллоҳ пайғамбарга уч бор: «Тила тилагингни!»— дейди. Уч марта ҳам Муҳаммад (САВ) умматлар гуноҳидан ўтишни сўрайдилар. Биринчи сўровда Оллоҳ етмиш минг гуноҳкорнинг гуноҳидан ўтганини айтади. Иккинчи тилакда учдан икки қисм мусулмоннинг гуноҳидан ўтилади. Учинчи тилакда эса олтидан беш қисм умматнинг гуноҳидан кечилади.*

«Қисаси Рабғузий»да эса: «Оллоҳ нега олтидан бир улуш мусулмоннинг гуноҳидан ўтмади?» — деган масалага аниқлик киритилади. «Агар бир улушни бағишласам, — дейди Худо пайғамбарига, — тонгла маҳшар кунда халонинг йиғилмишда сенинг шафоатинг манинг раҳматим қайда билгургай. Бир улуш турсун. Тонгла (яъни қиёмат кун. — З. Ғ.) сен тилагин, мен берайин. Дуо қилғил, ман ижобат қилайин. Шафоат қилғил, ман бағишлайин. Қамуғ оламликлар сенинг шафоатингни, манинг раҳматини мушоҳада қилсунлар» (Носируддин Бурҳонуддин Рабғузий. «Қисаси Рабғузий» 2-китоб, 1991 йил, 152-бет).

Демак, биринчидан, пайғамбарнинг шафоати туфайли Оллоҳ олтидан беш мусулмоннинг гуноҳидан ўтди, иккинчидан, қолган бир улуш масаласи эса рўзи маҳшар, яъни қиёмат кун ҳал бўлади: ўшанда пайғамбар кимнинг гун ҳидан ўтишни Оллоҳдан сўраса, Оллоҳ бу илтимосни бажаради. Ана шу нуқтада шоирларни наът ёзишга, пайғамбар руҳидан шафоат тилашга ундовчи бир илинж бор: зора, ҳар биримиз ана шу олтидан бешининг ичиде бўлсак, лоақал, қиёмат кун пайғамбарнинг кўзи биз — осий бандаларга ҳам тушса!..

Шоир ғазалларини ўрганиш давомида шунинг кузатдикки, Навоий ҳамд ғазалларнинг айримларида, аниқроғи, муножот ҳамдлардагина шафоатни тилга олади. Муножот ҳамдларда лирик қаҳрамон Оллоҳга илтижолар қилади ва ана шу ялиниб-ёлворишлар ичиде расулуллоҳнинг шафоатларидан бепасиб қилмасликни Оллоҳдан тилаш учун имкон топилади.†

«Хазойин ул-маоний»даги муножот ҳамд ғазаллар орасида иккита шундай ғазалга дуч келамиз. Ҳамд ғазалларда шафоатга етқариш Оллоҳдан сўралади.

Қиёматда гуноҳин афв этарга
Расулингни шафиъ эт, кирдгоро. .

(«Ғаройиб ус-сиғар», 5-ғазал).

«Кирдгор» деган форсий сўз «яратувчи» маъносини беради (қаранг: Навоий асарлари лугати. Тошкент, 1972, 312-бет). Демак, байтда расулуллоҳ шафоатидан умидворлик руҳи бўлса-да, бунга етказиш бевосита Тангридан илтижо қилинапти.

Гунаҳбахши сен бўлғилу журмпўши,
Шафоатғарилик хайр ул-бароё.

(«Фавоийид ул-кибар», 4-ғазал).

Бу ғазалнинг мақтаъси. Матлаъдаёқ шоир Худога мурожаат қилиб, журму гуноҳларидан ўттишини илтижо этади. Лекин охирида, барибир, пайғамбар шафоатига умидвор бўлади. «Хайр ул-бароё» одамларнинг яхшиси дегани. Одамларнинг яхшиси эса — Муҳаммад саллоллоҳу алайҳи васаллам.

Демак, ҳамд ғазалларда шафоатга етқариш Оллоҳдан сўралади, наът ғазалларда эса бевосита пайғамбарнинг ўзидан ўша қиёмат куни шафоат этаётганда кўз қирини ташлаш илтижо қилинади.

Наът ғазалларда шафоат масаласига кўпроқ дуч келамиз. Шафоат аксар ҳолларда ғазалнинг сўнгги байти бўлмиш мақтаъда ёхуд ундан олдинги шоир тахаллуси қўлланган қўшмисрада эсланади. Бу кўпинча биргина байтда юз беради. Шунинг учун ҳам бу гўё ғазалнинг хулосасидек жаранглайди.

Энди Навоийнинг васф наът ғазалларидаги шафоат тасвирида келган айрим байтларни кўриб ўтайлик.

1. Қим тутса шафоатинг уммиди.

Бебоклингдин анга не бок.

(«Ғаройиб ус-сиғар», 322-ғазал).

«Бебоклик» — қўрқмаслик, парво қилмаслик, уялмаслик деган маъноларда келади. Демак, байтда шоир, кимки сенинг шафоатингга умид боғласа, у яна нимадан ҳам хавотир қилсини, деган мазмунни ўтказган.

2. Гар Навонӣ сори маҳшарда назар айламасанг,
Сақару пордек ўлгай анга хулду мофиҳ.

(«Наводир уш-шабоб», 521-ғазал).

Навонининг лирик қаҳрамони бу мақтаъда, ҳатто, жаннатга тушишнинг ўзига ҳам рози эмас, у айнан ана шу пайғамбарнинг нигоҳига ва худди шу шафоат орқалигина насиб этадиган жаннатга умидвор. Агар пайғамбар нигоҳ ташламаса, жаннат ҳам унга дўзахдек, жаннатнинг ичидаги неъматлар эса дўзахдаги ўт-оловдек туюлиши мумкин.

3. Ё набиюллоҳ аҳволима қил назар.

Журму исёну ожизлигим мотаро.

(«Бадоеъ ул-васат», 7-ғазал).

Бунда ҳам лирик қаҳрамон расулуллоҳнинг назаридан умидвор. «Чунки менинг жарималарим кўпайганини, исёним бисёрлигини, ожизлигимни кўриб турибсанку!» — дейди у. Бу ҳам — шафоатга қатъий ишониш туйғуси.

4. Чун шафоат дафтари сендин тутармен кўз, не ғам,
Ҳар қўлумга берсалар маҳшарда мактуб, эй ҳабиб.

(«Бадоеъ ул-васат», 40-ғазал).

«Ҳабиб» — дўст дегани. Бу пайғамбаримизга ишора, чунки у кишининг лақаблари «Ҳабибуллоҳ», яъни «Оллоҳнинг дўсти». Лирик қаҳрамон шафоат битилаётганда ўзининг ҳам номи бўлишини, унинг ҳар бир қўлига маҳшар кунин мактуб ёзиб беришларини орзу қилади.

5. Навонӣ, ўлса гунаҳ дудн била нома сиёҳ,

Ғами йўқ ўттин, эрур чун шафоатинг мавъуд.

(«Бадоеъ ул-васат», 114-ғазал).

Лирик қаҳрамон ҳамиша ўзини гуноҳкорлар сафида кўради. Бу байтда ҳам у ўзини «нома сиёҳ»лардан деб билади. Лекин унинг ғами йўқ, чунки пайғамбарнинг шафоати уни ўтдан қутқарса ажаб эмас.

6. Бу тўрт дафтарида ҳамду наът аро халали.

Гар этмиш ўлса аён табъу килки бебоки.

Вале шафоатинг имкони кўнглига киргач,

Умид ила севунур яна табъи ғамноки.

(«Фавоийид ул-кибар», 650-ғазал).

Бу «Хазойин ул-маоний»нинг энг охириги ғазалидан. Шоир уни наът қилиб битган ва унда ўз наътлари тўғрисида сўз юритган ҳам. «Тўрт дафтар», яъни тўрт девонда ҳамду наът битиб, унинг қалами нолойиқ сўзлар ёзган бўлса бордир. Бироқ, шоир кўнглида шафоат имкони умиди туғилгач, унинг ғамли табъи севинади.

«Хазойин ул-маоний»нинг наът ғазал билан тугалланиши замирида ҳам шафоатдан умидворлик борлиги жуда эътиборли ҳодиса.

Энди меърожнома наът ғазаллардаги шафоат қаламга олинган парчаларни бир-бир кўриб ўтсак.

1. Навоий асру бузулмиш, боқиб иноят ила,
Анинг бузуғлуғини бир кўз учи бирла ясо.

(«Наводир уш-шабоб», 6-ғазал).

Бу байтда шоир Навоий ҳаддан ташқари гуноҳкор бўлганини («асру бузулмиш») айтиб, пайғамбардан иноят қилишини сўрайди. Чунки пайғамбарнинг рўзи маҳшарда бир кўз учи билан боқиши бу гуноҳлардан кечиш учун («бузуғлуғини... ясо») етарли.

2. Бу баски айни иноят била кўзунг тушса,
Тамуғ ўтиға Навоийни судраб элтур чоғ.

(«Наводир уш-шабоб», 295-ғазал).

Ушбу байтда «шафоат» деган сўз йўқ. Лекин «иноят» бор. Шафоат ҳам — иноят. Лирик қаҳрамон ўзини дўзахга судраб кетаётгандек тасаввур қилади. Ана шундай бир мураккаб фожиавий ҳолатда агар пайғамбар иноят қилиб, кўзини унга қаратса, масала ҳал, шунинг ўзи уни дўзахдан олиб қолишлари учун етарли.

3. Журму исён кўпидин бўлди Навоий бехуд,

Бир назар айла анинг сарики, бор асри ҳазин.

(«Бадоеъ ул-васат», 438-ғазал).

Лирик қаҳрамонни қилган гуноҳларининг ваҳми босади. У бундан, ҳатто, бехуд бўлади. Шунинг учун пайғамбарнинг унга бир назар ташлаб, ҳазинликни қувишидан умидвор бўлади. Бу ҳам — бевосита шафоатга ишора.

Навоий комил мусулмон банда эди. У, исломнинг барча аҳкомлари каби, пайғамбаримизнинг шафоатлари муқаррар эканига ҳам қатъий ишонади. Чунки ҳар бир мусулмон, иймони бутун бўлса, ўзини гуноҳлардан тўла фориғ деб ҳисоблашга ҳақли бўлган

билади. Шунинг учун мусулмонларда ана шу шафоатдан умидворлик туйғуси мавжуд.

Муҳаммад пайғамбардан кейин туғилганларгина эмас, ҳатто, ундан олдин яшаб ўтганлар ҳам унинг шафоатидан хомтама.

Буни Навоий ўзининг махсус «Муножот» асаридаги наът фаслида шундай ифодалаган: «Юз йигирма тўрт минг анбиёйи мурсал хилқатидин мурод ул ва борча анга хайл ва ўн саккиз минг олам ихтироъидин мақсуд ул офариниш анга туфайл. Нубувват тахтида ҳумоюн қарори узра тож, анбиёву русул хайлида соҳиб меърож, аввалину охири халқи анинг шафоатиға муҳтож».

Навоийнинг лирик қаҳрамони ҳам ўзининг ички ҳис-туйғуларини шафоат билан боғлиқ орзулари янглиғ ифодалаган, наътларидаги илтижолари туфайли жаннатга етишни — шафоат кўришни ўйлаган. Моҳият эътибори билан бу наът ғазаллар кишини иймонга, ҳар бир ишни билиб қилишга, ҳар бир қадамни билиб босишга чорлайди.

ХУЛОСА

Ҳамд ва наът ғазаллари талқин ва таҳлилларидан улуғ шоир иймони комиллик даражасига етгани кўри-ниб турибди.

Навоий ҳамд ва наътларни шунчаки анъана учун яратган эмас. Аввало, улуғ мутафаккир фалсафасида Оллоҳ ва пайғамбар масаласи айрича аҳамиятга эга. Унинг дунёқарашини аниқлашда Оллоҳга ва пайғамбарга муносабатини четлаб ўтишнинг сира иложи йўқ.

Лекин, афсуски, шу пайтгача шоирнинг ҳамд ва наътларига етарли илмий эътибор бермай келинаётган эди. Биринчидан, бу асар ё қисмларни Навоий шунчаки ҳукмрон мафкура таъсирида ёзган, деган қараш бор эди. Иккинчидан, кўп оммавий нашрларда айнан ана шу ҳамд ва наътлар қисқартириб ташланган.

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан кейин шоир ижодининг аҳамияти ортди. Чунки, бобокалонимизнинг ҳар бир фикри, нуқтаи назари, ҳаёт ва одамзод, дунё ва охират ҳақидаги қараши бугун ўз қоматини қайта тиклаётган халқимиз учун зарур. Миллий истиқлол мафкурасини эндиликда ана шу улуғ миллатдошимиз ижодисиз тасаввур қилиш ҳам, яратиш ҳам амри маҳол. Шу тариқа эндиликда шоир меросининг

ҳар бир сатри, байти, ишорасини ҳам талқину таҳлил этиш даври бошланди.

Шуни дадил айтиш мумкинки, ҳамд ва наътлар моҳиятига етмасдан Алишер Навоийнинг олам, одам ва Оллоҳ ҳақидаги қарашлари тизимини англаб олиш сира мумкин эмас.

Навоий ғазалларини таснифларга бўлиб ўрганиш шу асарлар моҳиятига етишни осонлаштиради. Чунки ҳар бир ғазалнинг ўз ички бадий-мантиқий тизими мавжуд.

Ҳамд ғазалларда шоир Оллоҳ у дунёю бу дунёни яратувчи буюк зот эканлигини таъкидлаб ўтади.

Мана бу байтда Оллоҳнинг қудрати билан оталар, оналар пайдо бўлганлиги айтиляпти:

Баҳона уммоҳот ўлдию обо, йўқса сунъунгдин
Ато бирла аноға не атову не ано пайдо.

(«Бадоеъ ул-васат», 2-ғазал).

«Ҳазойин ул-маоний»нинг биринчи девони — «Ғаройиб ус-сиғар», иккинчиси — «Наводир уш-шабоб», учинчиси — «Бадоеъ ул-васат», тўртинчиси — «Фавойид ул-кибар». Девонлардаги ғазалларни ўрганиш дзвомида шуни кузатдикки, «Фавойид ул-кибар»нинг сўнгги ғазали фақат шу девоннинггина эмас, бутун «Ҳазойин ул-маоний»нинг охириги ғазали ҳисобланади. Гап шундаки, бу ғазал девондаги анъанага зид равишда жойлаштирилган. «Ҳазойин ул-маоний»нинг сўнгги ғазали — наът. Шу тариқа «Чор девон» ғазалиёти Оллоҳ ҳамди билан бошланиб, пайғамбар наъти билан тугалланади.

Энди мана шу «Фавойид ул-кибар»нинг сўнгги ғазалидан ўқиймиз:

Сенинг мадойиҳи наътингда, ё Росулulloҳ,
Тамом бўлди Навоий такаллуми поки.

(«Фавойид ул-кибар», 650-ғазал).

Бу байтда шоир бевосита расулulloҳга мурожаат қилган бўлиб, сенинг мадҳингда наът айтиб, Навоийнинг пок сўзи тамом бўлди, дейди. Шундан хулоса қилиш мумкинки, бу ғазални Навоий ана шу «Ҳазойин ул-маоний»нинг сўнгги ғазали тарзида жойлаштириш мақсади билан м а х с у с ёзган. Бу фикримизни навбатдаги байт тўла қувватлайди:

Бу тўрт дафтарида ҳамду наът аро халали,
Гар этмиш ўлса аён табъу килки бебоки.

(«Фавойид ул-кибар», 650-ғазал).

Бу байтнинг мазмуни шуки, тўрт дафтар деганда шоир «Хазойин ул-маоний»нинг тўрт девонини кўзда тутган.

«Ғаройиб ус-сиғар» девонидаги бир ғазалда шоир наът айтиш ҳам маърифат эканлигини таъкидлайди:

Сен киму наътин демак, тил асрағил кўп нуктадин,
Эй Навоий, маърифатни қилма ҳар не бор харж.

(«Ғаройиб ус-сиғар», 94-ғазал).

«Фавойид ул-кибар»даги бир ғазалда эса шоир наът ёзиш илм талаб қилишини қаламга олган:

Чун Навоий наътнинг айтурға тилар бўлғай илм,
Не ажаб гар бўлса бот олимлар ичра аъламе.

(«Фавойид ул-кибар», 575-ғазал).

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, ҳамд ва наът ғазалларни Навоий «Қуръон»и каримдаги оятларга таяниб ёзган.

Агар ҳамд ғазаллар кишиларни Оллоҳ ягоналигига, унинг йўқдан бор, бордан йўқ қилувчи зот эканлигига имон келтиришга даъват этса, наът ғазаллар Муҳаммад пайғамбардек мукаммал, иллатлардан холи, комил инсон бўлишга ундайди.

Бу ғазаллар маънавий дунёмизни бойитишга хизмат қилади. Чунки иймон ҳам мукаммаллик ҳам маънавиятга киради.

Муҳтарам китобхон!

Навоий ҳазратнинг ҳамд ва наът ғазалларини ҳукмингизга ҳавола этипмиз.

Бунда девонлар тартиби ҳам, уларда ғазалларнинг жойлашиш кетма-кетлиги ҳам қатъий сақланди.

Умид қиламизки, бу асарлар маънавий-маърифий дунёмизни кенгайтиришга муайян ҳисса қўшади.

«ХАЗОЙИН УЛ-МАОНИЙ»ДАГИ ҲАМД ҒАЗАЛЛАР

Ашрақат мин акси шамсил-каъси анворул-худо,
«Ёр аксин майда кўр» деб, жомдин чиқти садо.

Ғайр нақшидин кўнгул жомида бўлса занги ғам,
Йўқтур, эй соқий, майи ваҳдат масаллик ғамзудо.

Эй, хуш ул майким, анга зарф ўлса бир синған сафол,
Жом ўлур гетийнамо, Жамшид, ани ичкан гадо.

Жому май гар буйладур, ул жом учун қилмоқ бўлур,
Юз жаҳон ҳар дам нисор, ул май учун минг жон фидо.

Дайр аро ҳуш аҳли расво бўлғали, эй муғбача,
Жоми май тутсанг мени девонадин қил ибтидо.

Токи ул майдин кўнгул жомида бўлғач жилвагар
Чеҳраи мақсуди маҳв ўлғай ҳам ул дам моадо.

Ваҳдате бўлғай муяссар май била жом ичраким,
Жому май лафзин деган бир исм ила қилғай адо.

Сен гумон қилғандин ўзга жому май мавжуд эрур.
Билмайин нафй этма бу майхона аҳлин, зоҳидо.

Ташналаб ўлма Навоий, чун азал соқийсидин
«Ишрабу, ё айюҳал-атшон» келур ҳар дам нидо.

«Ғаройиб ус-сиғар», 1-ғазал.

* * *

Зиҳе ҳуснунг зуҳуридин тушуб ҳар кимга бир савдо,
Бу савдолар била кавнайн бозорида юз ғавғо.

Сени топмоқ баса мушкулдурур, топмаслиғ осонким,
Эрур пайдолиғинг пинҳон, вале пинҳонлиғинг пайдо.

Чаман оташгаҳига оташин гулдин чу ўт солдинг,
Самандардек ул ўтдин кулга ботти булбули шайдо.

Не ишка бўлди беором кўзгу аксидек Мажнун,
Юзи кўзгусида аксини кўргузмади Лайло.

Қуёшқа гаҳ қизармоқ, гоҳе сарғармоқ эрур андин
Ки, сунъунг боғида бор ул сифат юз минг гули раъно.

Недин юз гул очар ишқ ўтидин булбул каби Вомиқ
Юзингдин гар узори боғида гул очмади Узро.

Қаломингни агар Ширин лабида қилмадинг музмар
Недин бас лаъл ўлур Фарҳоднинг қон ёшидин хоро.

Жамолинг партавидин шамъ ўти гар гулситон эрмас,
Недин парвона ўт ичра ўзни солур Халилосо.

Малоҳат бирла туздунг сарвқадлар қоматин, яъни
Ки, мундоқ зеб бирла ул алифни айладинг зебо.

Қаноатнинг далилин инзиво қилдинг яна бир ҳам
Далил ушбуки қониъ ҳарфидин халқ айладинг анқо.

Навой қайси тил бирла сенинг ҳамдинг баён қилсун,
Тикан жаннат гули васфин қилурда гунг эрур гўё.

«Ғаройиб ус-сиғар», 2-ғазал.

* * *

Эй, сафҳайи рухсоринг азал хаттидин иншо,
Дебочайи ҳуснунгда абад нуқтаси туғро.

Заррот аро ҳар зарраки бор, зикринга зокир,
Амтор аро ҳар қатраки, бор, ҳамдинга гўё.

Машшотайи сунъунгдурур улким, нафас ичра
Кун кўзгусин ақшом кулидин қилди мужалло.

Кун шакли юзинг саждасидин бўлди мушаккал,
Тун турраси қаҳринг елидин бўлди мутарро.

Сунъунг қилибон субҳни ул навъ мушаъбид,
Ким меҳр ўтин оғзидин этар ҳар нафас ифшо.

Гўёки куяр оғзи ул ўт ҳирқатидинким,
Анжумдин ўлур обилалар гирдида пайдо.

Муҳтож сенинг дарғаҳинга хусраву дарвиш.
Парварда сенинг неъматинга жоҳилу доно.

Гул юзида булбул сенинг асроринга нотик,
Шамъ ўтида парвона сенинг ҳуснунга шайдо.

Ушшоқ аро, ё Рабки, Навоийға мақоме
Бергилки, сенинг ҳамдинга бўлсун тили гўё.

«Ғаройиб ус-сиғар», 3-ғазал.

* * *

Эй ҳамд ўлуб маҳол фасоҳат била санга,
Андоқки, қурб тақвову тоат била санга.

Топмоқ ажиб фикру таҳайюл била сени,
Етмак маҳол ақлу фаросат била санга.

Чун койинот зубдаси ожиз кўруб ўзин,
Ҳамд айта олмас онча балоғат била санга.

Изҳори ажз биздин адаб таркидур, базе
Юз минг қусуру нуқсу касофат била санга.

Ҳар тийра рўзгорки, васлингға йўл топиб
Сендин, етиб чароғи ҳидоят била санга.

Лутфунг рафиқим ўлмаса не ҳадки еткамен
Бошдин аёғ гуноҳу залолат била санга.

Лутф айлагилки мумкин эмас қилмасанг қабул,
Етмак тамоми умр ибодат била санга.

Чун сендин ўзга йўқ паноҳим қочмайин нетай
Журму гунаҳдин оҳу надомат била санга.

Исёни кўп Навоийнинггу йўқ уётиким,
Истар етишса мунча хижолат била санга.

«Ғаройиб ус-сиғар», 4-ғазал.

* * *

Илоҳо, подшоҳо, кирдгоро,
Санга очуғ ниҳону ошкоро,

Сабур исми била қилсанг тажаллий,
Қилиб Намрудға юз минг мудоро.

Қачонким зоҳир этсанг «танзиъ-ул-мулк»,
Сикандарнинг бўлуб мағлуби Доро.

Йўлунг муҳлик тоши ёқути аҳмар,
Эшигинг тийра гарди мушки соро.

Суҳо бўлса шабистонингда толиъ,
Бўлуб нури қуёшдек оламоро.

Навой нафс зулмотига қолмиш,
Сен ўлмай Хизри раҳ чиқмоқ не, ёро?!

Қиёматда гуноҳин афв этарга
Расулингни шафиъ эт, кирдгоро.

«Ғаройиб ус-сиғар», 5-ғазал.

Эй зотинга ҳар неча қилиб ақл тафаккур,
Ул фикрга бўлмай самаре ғайри таҳайюр.

Юз меҳрга нетсун чу эрур мужиби ҳайрат
Ҳар зарраки, таҳқиқида ақл этса тафаккур.

Идроки камолингни хирад ҳадди соғинган
Бир қатра аро айлади юз баҳри тасаввур.

Қавнайн адам бўлса, вужудунгға не тағйир,
Гар мавж сукун топса, тенгизга не тағайюр.

Қаҳринг йўқ этар халқниким турғали бўлмас,
Сарсар йўлида пашша гуруҳига таҳаввур.

Бу турфаки, дафъини ярим пашшаға қўйдунг,
Ҳар пил ниҳодеки санга қилди такаббур.

Ҳажринг тунида шамъ кеби қолди Навой,
Ҳар тук не ажаб куйса тўкуб ашки таҳассур.

«Ғаройиб ус-сиғар», 132-ғазал.

Зиҳе камол ила кавнайн нақшиға наққош,
Мукавванот вужудин вужудунг айлаб фош.

Вужудунг айлади мавжуд улусниким, бўлмас
Вужуд зарраға мавжуд бўлмағунча қуёш.

Санга етишмаса тонг йўқ бу ақли зулмоний
Ки меҳр шамъиға парвона бўлмади хуффош.

Қаю париғаки қилдинг юзин қуёш, бердинг
Кўнгул жунуни учун анбарин ҳилол ила қош.

Ангаки, бўлди жунун ишқ ичинда ёғдурдунг
Хирад қушини учурмоққа тифллардин тош.

Анингки, кўнглида ишқ ахгарини ёшурдунг,
Ниҳоний ўтин улуғ тинмоғидин эттинг фош.

Мувасивсеки, маошини ақл ила туздунг,
Фано йўлида аядинг берурга ақли маош.

Ҳакими қудратинг оллинда чарх ила анжум,
Муҳаққар уйлаки хашхошу донайи хашхош.

Йўлунгда ўлди Навою бўлди туфроғ ҳам,
Епушса эрди бу кўй итлари аёғиға кош.

«Ғаройиб ус-сиғар», 242-ғазал

Эй кўнгул, ер-кўк асосин асру бевунёд бил,
Ул кесакни суда кўр, бу сафҳани барбод бил.

Жисм уйи чунким эрур фоний, тафовут йўқ-ани
Гар фано сайлобидин вайрону гар обод бил.

Тўрт унсур қайдидин то чиқмағайсен, нафъ эмас
Осмоний тўрт дафтарни тутайким ёд бил.

Эйки дебсен, Ҳақни не таърифу васф ила билай,
Васфдин мустағнию таърифдин озод бил.

Тенгри зикриким, малойикка ғизойи руҳ эрур,
Бу ғизони Ҳақ йўлиға кирган элга зод бил.

Гар ҳабибим қилса изҳори калом, эй иври дайр,
Исойи Марямни ул дам гунги модарзод бил.

Мантиқи ишқ ичра ошиқни тасаввур айла навъ,
Фард бўлғанларни бу йўлда анга афрод бил.

Эл оёғиға тушардин бошқа чиқмоқ расмини
Май куҳан пиридин ушбу дайр аро иршод бил.

Эй. сулук аҳли, қачон мақсуд топқумдур десанг,
Мосиваллоҳни фано кўрган кунни мийъод бил.

Эйки дебсенким, билай тавҳид сирридин хабар,
Шаръдин неким тажовуз айлади илҳод бил.

Дўст васлин топмаған дунёву уқбодин кечиб,
Ушбу дардингға Навоий ҳолин истишҳод бил.

«Ғаройиб ус-сиғар», 364-ғазал.

* * *

Зиҳе ҳар лаҳни булбул савтининг зотингға исботе,
Жаҳон боғида ҳар гул яфроғи ҳуснунгға миръоте.

Вужуди зарранинг мумкин эмас то собит ўлмас меҳр,
Не ҳожат зарра хайлидин қуёш зотиға исботе.

Бўлуб зотингда ожиз ҳар сифат ичинда мавсуфе,
Анингдекким, қила олмай сифотинг шарҳини зоте.

Хирад зотингда ташбиҳ этгали ҳар фикрким айлаб,
Такаллум анда йўл топмай магар ҳайҳот-ҳайҳоте.

Не қаҳринг заҳридин эмин бўлуб ҳар сокини масжид,
Не лутфунг бодасидин ноумид аҳли хароботе.

Не зарра бўлса мақбулунг қуёшдин зарра қилғандек,
Қуёш ул заррадин айлаб шараф бирла мубоҳоте.

Навоий зикри отингдур, умиди улки қутқарсанг,
Ани от истамакдин, балки андинким, бўлур оте.

«Ғаройиб ус-сиғар», 575-ғазал.

Зиҳе зуҳури жамолинг қуёш кеби пайдо,
Юзунг қуёшига зарротн кавн ўлуб шайдо.

Юзунг зиёсидин ар субҳ айни ичра баёз,
Сочинг қорасидин ар шом бошида савдо,

Зуҳури ҳуснунг учун айлабон мазохирини,
Бу кўзгуларда ани жилвагар қилиб амдо.

Чу жилва айлади ул ҳусн истабон ошиқ,
Салойи ишқин этиб офарниши ичра ишдо.

Пари қабул эта олмай ани, магарки мен
Қилиб отимни залуму жаҳул бирла адо.

Демайки мен ўзи маъшуқ ўлуб, ўзи ошиқ, —
Ки. тиг ғайрат ўлуб анга нақши гайрзудо.

Навой ўлмади тавҳид гуфтугў била фаҳм,
Магарки айлагасен тилни қатъу жонини фидо.

«Наводир уш-шабоб», 1-ғазал.

Илоҳий амринга маъмур етти торами аъло,
Не етти торами аъло, тўқуз сипеҳри муалло.

Жамилзикрлиг ўлган жамолнинг этти таманно,
Вусулфикрлиг элга висолинг ўлди тавалло.

Хаёл бикрларин жилвагарлиг эткали ҳар ён,
Сен айладинг ҳулали дурри назм бирла муҳалло.

Ибодатингга янги ой бўлуб хам ўлди мусаллий,
Сипеҳр атласидин солибон ҳавога мусалло.

Чу сендин ўлди қуёш панжаси аросида олтун,
Сочарга доғи сен эттинг анга карам яди туло.

Демакка зикринг эрур хонақоҳ ичнда ҳаё хуй,
Салойи ишқинг ила аҳли дайр ичра алоло.

Навой аҳли жунун зумрасиға кирди, Илоҳо
Чу айладинг ани Мажнун, ўзунгни қил анга Лайло.

«Наводир уш-шабоб», 2-ғазал.

* * *

Юзунг кўзгусидин оламда юз нуру сафо пайдо,
Қуёш андин анингдекким қуёшдин зарра нопайдо.

Сенинг кўюнг насимиға ўзин солдегки жон топтин,
Масиҳ анфосидин гар хастаға бўлмас даво пайдо.

Азалдин то абад сатҳи вужудунг зарфи тўлмаским,
Анга не ибтидо пайдодурур, не интиҳо пайдо.

Сен эттинг шамъу гулда жилваким, парвонаву булбул
Бири куйди, бирига бўлди юз дарду бало пайдо.

Сенинг нашъанг эди Ширин ила Лайлодаким, Фарҳод
Ўлуб, Мажнунға бўлди юз туман ранжу ано пайдо.

Мазоҳир истабон асмоға ишқу ҳусн кўргуздунг, —
Ки пайдо хирмани ажз ўлдию барқи жафо пайдо.

Биров етти сангаким ўзлуги даштини тай қилди,
Бақо истар киши аввал керак қилса фано пайдо.

Санга кўнглумдаги ҳожатни не ҳожат йўқки арз
Улус кўнглида пинҳонлар эрур чунким санго пайдо.
этсам,

Навой гулшани вақтиға эҳсон ямғурун ёғдур, —
Ки, анда гул била булбулға йўқ баргу наво пайдо.

«Наводир уш-шабоб», 3-ғазал.

* * *

Зиҳе эл ниҳони санга ошкоро,
Ниҳон дардима ошкор эт мудоро.

Не дардингни кўнглумда асрарға тоқат,
Не сиррингни оғзимға олмоққа ёро.

Хаёлингда савдо пиширғанда, айлаб
Димоғимни ошуфта ул зулфи соро.

Фироқинг аро жон талашурда ёғиб
Ҳамул ғам тоғидин бошим узра хоро.

Тараҳҳум, тараҳҳум, тараҳҳум, тараҳҳум,
Буто, чобуко, маҳвашо, гулъузоро.

Қаронғудурур олам оҳим тунидин,
Қуёш янглиғ оч орази оламоро.

Навоийға жон ошкору ниҳон сен,
Зиҳе эл ниҳони санга ошкоро.

«Наводир уш-шабоб», 4-ғазал.

* * *

Ё Раб, ул соатки тушкай ҳажр жисму жон аро,
Солғунг ойини фироқ ул ганжу бу вайрон аро.

Сарсаройин ҳар қуюн қилғай бадан туфроғининг
Жузв-жузвин бир-бир ушбу гунбади гардон аро.

Уйла соврулған аносир ҳар тарафким, топмағай
Бир-бирисидин нишон, бу водийи ҳирмон аро.

Жисм таркиби паришон бўлғай ул янглиғки, ақл
Сўнгра жамъ ўлмоққа рухсат бермағай имкон аро.

Жисм ила жон ичра гарчи тушкай ошуби фироқ,
Солма фурқат ибтилоси жон била иймон аро.

Жузв-жузв айрилса бир-биридин не ғам, гар қўймасанг.
Лутф этиб ёлғуз мени ул водийи ҳижрон аро.

Ҳар неча тўфони исёним чекар гардунға мавж,
Кимсага Нуҳ ўлса каштийбон не ғам тўфон аро.

Ул ҳабибингни шафиъим қилки, бўлғай юз туман
Нуҳ муҳтожи анинг бу баҳри бепоён аро.

Эй Навоий, жонни туфроқ айлагил фақр аҳлиға, —
Истасанг маншурлуқ ул хайли олийшон аро.

«Наводир уш-шабоб», 5-ғазал.

* * *

Эй жамолнинг меҳридин равшан азалдин то абад,
Зарра янглиғ ул ёруғлуқ ичра саргардон хирад.

Кунҳи зотингдин хирад гар бўлса аъмо не ажаб,
Заррага юз минг қуёш моҳиятин билмак не ҳад.

Ҳам хирад нури топиб ҳуснунг қуёшидин димоғ,
Ҳам вараъ зўри олиб зикринг гизосиндин жасад.

Сенга толиб, кимки азми Каъба айлар, йўқса дайр,
Сен муроди, кимки дайр ичра санам дер ё самад.

Халқ раддидин не ғам, топғанға лутфунгдин қабул,
Эл қабулидин не суд аники қаҳринг қилса рад.

Бўлмагай мумкин залолат чоҳидин чиқмоқ киши,
Лутфунг илги риштайн тавфиқ ила қилмай мадад.

Қувватингнинг ожизи гар пилтан, гар шерн зўр,
Миннатингнинг шокири гар гулжабин, гар сарвқад.

Ҳам муножот аҳлининг кўнглида бийминг беҳисоб,
Ҳам харобот аҳли жонинда умидинг беадад.

Журму исён чоҳидин чиқмоқ Навоий илтимос
Сендин айлар, негаким йўқтур санга куфван аҳад.

«Наводир уш-шабоб», 114-ғазал.

* * *

Зиҳе мазохир аро меҳри оразингдин нур,
Қуёштин уйлаки заррот хайли ичра зуҳур.

Вужудунг айлади кавну макон вужудин фош,
Ҳамул сифатки қуёш қилди заррани машҳур.

Хирад гар аъмо эса кунҳи зотинг ичра не тонг,
Қуёшни кўрмаса хуффош бордурур маъзур.

Сенинг жамолнингга гул кўзгусида булбул маст,
Сенинг зуҳуринг ила гул жамолиға мағрур.

Йўқ эрса гунчаға ҳифзинг нечукки парда арус,
Арусн парданишин янглиғ ўлмагай мастур.

Сени тилаб туну кун баски айлабон таку пўй,
Нафасларини ола олмайин сабову дабур.

Боқиб сужуд аро қошингға габр, агар мўъмин.
Тилаб қадаҳ аро аксингни маст, агар махмур.

Май ичра аксинг аро софчашға айшу нашот,
Қадаҳда нашъанг ила дурдкашға завқу сурур.

Чу сенсиз ўлди ҳарам ичра порсо, не осиг,
Навоий ўлса сенинг бирла дайр аро, не қусур.

«Наводир уш-шабоб», 132-ғазал.

* * *

Эй жалолу раҳматингдин гар залилу, гар муаззаз,
Сафҳайи кавнайн ўлуб отинг тарозидин мутарраз.

Юз бу оламча яратмоқ қудратинг оллинда жониз,
Садякин ижод қилмоқ ўзгаларга йўқ мужавваз.

Мунча хилъат махзани инъому ташрифингдин ўлди,
Чарху тоғу баҳрға атлас ва гар хоро, ва гар хаз.

Санъатинг саббоғидин кўк золи кийган ҳуллайи мовий,
Ҳошия бўлган шафақдин зайлиға ранги гул газ.

Офаринишни ихота айлабон андоқ вужудунг, —
Ким муҳит ул доира кўк нуқтадекким бўлса марказ.

Боғбонға чун ғино айлаб насиб эҳсонинг илги,
Хўша-хўша гаҳ зумуррад, гаҳ лаъли ноб осиб раз.

Нафс хор этмиш Навоийни, азиз эт фақр бирла,
Эй жалолу раҳматингдин гар залилу гар муаззаз.

«Наводир уш-шабоб», 199-ғазал.

* * *

Санову зотинг ичра топиб ажз, аҳли идрок,
Ғаҳи лоухси айтиб, замоне мо арафноқ.

Не янглиғ аҳли идрокки чун гардунға сурди,
Кўзига сурма қилди ғуборин хайли афлок.

Зулоли сунъунг ичра сипеҳру сидра шоҳи,
Тенгизда ул ҳубобе, бу ҳам андоқки хошок.

Қамоли қудратингда хирад ул навъ ўлуб лол, —
Қи ҳайратдин ҳамиша қилиб исбаъни мисвок.

Фироқинг сўги ичра кеча кўздин сочиб ашк,
Висолинг ҳасратидин яқосин субҳ этиб чок.

Яримчуқ пашша ниши била ожиз қилурсен,
Нечаким пил янглиғ қавийдур хасми бебок.

Чу туздунг ҳусн боғин узору қадни қилдинг
Бирин гулбарги раъно, бирисин сарви чолок.

Висолинг кўзгусига жило бердинг кулидин,
Анингким ишқ ўтидин вужудин ўртадинг пок.

Навобий ҳамдинг айтур ажаб йўқ гар тилига,
Иноят лужжасидин кетурсанг гавҳари пок.

«Наводир уш-шабоб», 322-ғазал.

* * *

Зиҳе ниҳоятинг охир келиб абад аввал,
Вале хабар бера олмай бидоятингга азал.

Не қудратинг жабалини қилиб тазалзул паст,
Не ҳикматинг қуёшига бериб завол халал.

Бўлуб сифатингга мазҳар жамиъ махлуқот,
Алар муфассал-у, инсонни айладинг мужмал.

Жамол зевари қош айладинг, магар урдунг
Бу икки мисқал ила уйла кўзгуга сайқал.

Фироқ шомини ошиққа айладинг тийра,
Агарчи анжумидин ёқтинг анда кўп машъал.

Баҳор мошитаси саъйи бирла кийдурдунг
Чаман аруси юзу қаддиға ҳулию ҳулал.

Сипеҳр сафҳасин анжумдин айлабон афшон,
Бу сафҳа устига чектинг шибоҳдин жадвал.

Ёзарға матлаъи субҳ узра нурдин туғро
Қуёш тилосидин омода айладинг зарҳал.

Навий айлади ҳамдингға номалар ирсол.
Ани рад айламагил ҳаққи Аҳмади Мурсал.

«Наводир уш-шабоб», 364-ғазал.

* * *

Зиҳе мулкунгнинг ўн секкиз мингдин бири келиб олам,
Бир уйлук қул санга олам аро Ҳавво била Одам.

Бериб чун офариниш маҳвашиға ҳикматинг жилва,
Бўлуб рухсори нилий бу мудававар нилгун торам.

Гул аҳмар, савсан азрақ бу чаман ичра бўлуб андин
Ки елдин тарбият кожин аларға еткуруб муҳкам.

Нуҳуд фолин кўруб анжумдин аввалғи учи мезон,
Чу амринг чарх золин айлабон маккоран қадхам.

Чаманға оташин гулдин чу қўйдунг тоза қонлиғ доғ,
Момуқ оқ гулдин эттинг доғи узра қўйғали марҳам.

Чу ёздинг субҳиға ёрлиқ босарға ол тамғасин,
Шафақдин ҳал қилиб шингарф қилдинг, меҳрдин хотам.

Кусуф ичра қуёшни тобиқун — наъл эттинг ой бирла,
Хирад ваҳм эттиким, ҳам жинс икки ҳарф эрур мудғам.

Чу боғлаб бир-бирига ҳикматинг бу коргаҳ васфин,
Хирадпарвар муҳандисларға сиррин айлабон мубҳам.

Итингдур шоҳлар, йўқтур Навий итча оллингда,
Алар иттин кўпу бу ит аёғи туфроғидан кам.

«Наводир уш-шабоб», 393-ғазал.

* * *

Зиҳе тажаллий ҳуснунг келиб жаҳонорой,
Жамиллар санга ойинаи жамолнамой.

Жамол бирла жалолиятингдин ўлди бу навъ,
Саҳар узори уза шоми зулфи анбарсой.

Бу тийра даҳрни гар ошиқ этмасанг бўлмас,
Арусн меҳри фалак мазҳарида жилванамой.

Басити оламоро гар сен ўлмасанг босит,
Кўнгулга қайда бўлур Зуҳра лаҳин бастфизой.

Чаман аройсн зебиға бўлди ҳуснуғдин,
Зулол ойинадору насим нофакушой.

Сенинг хаёлинг ила хонақаҳда ҳой ила хўй,
Сенинг висолинг учун дайр ичинда полаю вой.

Навоий ўлди гули ҳамду шукрунга булбул,
Ани бу боғ аро лутф айлаб айла нағмасарой.

«Наводир уш-шабоб», 575-ғазал.

* * *

Эй навбаҳори оразинг субҳиға жонпарвар ҳаво,
Андин гулу булбул топиб юз барг бирла минг наво.

Тўбию шоҳи сидрадур кўюнг гиёҳи, негаким
Ушшоқ ашқу оҳидин ҳар дам топар сую ҳаво.

Заҳри фироқингдин қаю ошиқки бўлди талхком,
Нўши висолинг етмаса, Исо анга топмас даво.

Чун қозиюл ҳожот сен даъвои маҳринг қилғали,
Дарду фироқ андуҳидин келтурмишам икки гуво.

Қилмай қабул ижоднинг имкони йўқ, сўнгра яна
Мақбулнинг рад айламак лутфунгдин ўлғайму раво.

Зоҳид, кўнгулнинг хилватин матлуб ғайридин орит,
Сен сайр қилсанг қил, керак кўнгулунгга бўлса инзиво.

Десанг Навоий жон аро маҳбуб бўлғай жилвагар,
Аввал кўнгул кўзгусидин маҳв айла нақши мосиво.

«Бадоеъ ул-васат», 1-ғазал.

* * *

Не суньунгдин ажаб юз минг жаҳон бўлмоқ яна пайдо,
Не мулкунгга халал юз минг жаҳондек бўлса нолайдо.

Не поёни жалолу кибриёдурким тафовут йўқ,
Агар юз минг жаҳондек бўлса nopайдо ваё пайдо.

Азал ҳам сен, абад ҳам сен, не аввал бирла охирким,
Анга йўқ ибтидо пайдо, мунга йўқ интиҳо пайдо.

Ироданг бирла тақдирингдин ўлғай икки кави ичра
Агар бўлса фано зоҳир ва гар бўлса бақо пайдо.

Фалак ҳам ожиз, ахтар ҳам забун сайру сукуи ичра
Ки сендиндур не бўлса анжуму афлок аро пайдо.

Баҳона уммоҳот ўлди-ю, обо йўқса сунъунгдин,
Ато бирла аноға не атову не ано пайдо.

Нечаким баҳр ила кон бўлса сендин тарбият етмай,
Эмастур мумкин ўлмоқ дурру лаъли бебаҳо пайдо.

Чу баҳри раҳматинг мавж урса, пайдо бўлмағай хасча,
Неча журм аҳлидинким бўлса юз кўҳи хато пайдо.

Навойининг тилин шукруннга гўё айлаким, бўлғай
Анга ҳамдинг гулистонида ҳар дам юз наво пайдо.

«Бадоеъ ул-васат», 2-ғазал.

* * *

Эй, қилиб лутфу ато бирла улус коми раво,
Эй, вужуду адам иккисин вужудингга гуво.

Сен солиб навъи башар хайли мизожи аро заъф,
Сендин афлок тибоида қави барча қуво.

Офариниш сипаҳида бир эмас юз мингдин
Меҳрким, чекти фалак буржида зарбафт ливо.

Етмаса гарди раҳинг кўҳли бўлуб Рухуллоҳ
Ожиз айлар чоғи хуффош амосиға даво.

Лутфунг оллида кириб равзаға аҳли исён,
Қаҳринг ўлғанда тушуб вайлға аҳли тақво.

Шарқдин гарбин бир дам бориб аҳли талабинг, —
Ким бўлуб ҳиммат аёғи била ул қавм раво.

Гулшани васлинга ҳар қушки ҳаво кўргузди,
Етмади лек агар етти қилиб эрди ҳаво.

Зотинга ғайрни кимса нечук этгай ташбиҳ,
Мосиваллоҳ чу саво келдию ул зот сиво.

Ё Раб, ул барг насиб этки, Навоий топқай
Боғи тавҳид гулу булбулдек баргу наво.

«Бадоеъ ул-васат», 3-ғазал.

* * *

Эй, жамолинг жилваси миръот инсу жон аро,
Лек ўлуб ул жилва комил мазҳари инсон аро.

Топмаған бўлса лабингнинг шарбатидин чошни,
Бас бу не жонбахшлиқдур чашмаи ҳайвон аро.

Нега олам ўртади, ҳуснунг ўтидин ламъае,
Тушмаған бўлса жамоли Юсуфи Канъон аро.

Тушмаған бўлса қуёшингдин қўлиға партаве,
Бас не байзо эрди жайби Мусаи Умрон аро.

Эсмайин лутфунг риёзидин чаман сори насим,
Гулга булбул қайда вола бўлди бу бўстон аро.

Файз агар олмас вужудунг гулситони атридин,
Шаммаи нақши вужуд имкон эмас имкон аро.

Тортибон солғил Навоийни карам дарёсиға, —
Ким бўлубтур ғарқа баҳри бодаи исён аро.

«Бадоеъ ул-васат», 4-ғазал.

* * *

Ё Раб, ўлғон чоғда жоним жисми вайрондин жудо,
Ул бўлуб мундин жудо, сен бўлмағил андин жудо.

Чун жудо бўлсам мени ғамнок йўқу бордин
Не ғамим, сен бўлмасанг мен зори ҳайрондин жудо.

Нақди жон чиққанда имон гавҳарин кўнглумга сол,
Айлагил жондин жудо, лек этма имондин жудо.

Хонумондин ойириб, қилғанда зиндон ичра ҳибс
Қилма лутфунг мен алохону аломондин жудо.

Ҳашр ғавғоси аро осийлиғимға раҳм қил,
Лутф ила илгим тутуб, қил аҳли исёндин жудо.

Гарчи ўлдум кофири ишқ аҳли ислом ичра қот,
Ул замонким бўлғуси кофир мусулмондин жудо.

Элга махлас истасанг, етти тамуғни айла кул,
Айлабон бир шуъла бу оҳи дурахшондин жудо.

Жаннат истаб айлаганларни ибодат қилмағил
Кавсару тўбию қасру ҳуру ризвондин жудо.

Барчадин айру Навойиға қилиб васлинг насиб,
Қилмағил, ё Раб, ани мундин, муни андин жудо.

«Бадоеъ ул-васат», 5-ғазал.

* * *

Тахту жоҳинг кишвари мулки Скандар бўлди тут,
Хизр умри ҳам бу мулк узра муяссар бўлди тут.

Буйла мулку умрдин сўнг жину инсу ваҳшу тайр
Ҳукму амрингға Сулаймондек мусаххар бўлди тут.

Мунча ҳашмат топмоғингдин сўнгра бировни қулунг
Жоҳ ила мукнатда Қорунча тавонгар бўлди тут.

Поя етти зиналиғ тахтингға, етти чарх ўлуб,
Тахтпўшунг зийнати тарсиъ ахтар бўлди тут.

Буйла тахт узра бўлуб бошинг уза хуршиди тож,
Мундоқ олтун тож уза Биржис гавҳар бўлди тут.

Базми ишқинг бодасин кавсар дейин ё салсабил,
Жоми Жам ул жонфизо саҳбоға соғар бўлди тут.

Ҳар неким зикр ўлди, охир чун солиб кеткунгдурур,
Тенгдурур, гар бўлмади тут, барчани гар бўлди тут.

Умрға чун йўқ вафо, тенгри неча бу даҳрча
Ёна халқ айлаб, санга ҳукме муқаррар бўлди тут.

Ҷун борурсен, авло улким, йўл яроғин айласанғ,
Қолибон аксар гуноҳнинг, доғи аксар бўлди тут.

Суст ҳимматлиғ била учмоғ не мумкин, эй ҳаким,
Ҳикмат авроқи ики эғнинг уза нар бўлди тут.

Деб эдинг, соқийки, вақт ўлғоч, тутай бир жоми май,
Даврдин миръотин авқотим мукаддар бўлди тут.

Улса деб эрдинг Навоий, тиргузай васлим била
Билтур ўлганлар била ани баробар бўлди тут.

«Бадоеъ ул-васат», 69-ғазал.

• • •

Зиҳи отнинг била хайли малойик ичра хуруш,
Фалак сенга янги ой наъли бирла ҳалқа ба гўш.

Гаҳики фикрати зотингнинг ақди кул айлаб,
Бурунғи жомда ҳайрат ани қилиб беҳуш.

Сипеҳр жомиде қаҳринг ҳароратидин заҳр,
Қуёш замирида меҳринг ҳароратидин жўш.

Хам этти нофайи мушкунг қамарни мушки давож,
Хам этти гулшани лутфунг шафақни гулгунпўш.

Не қаҳринг ўтидин эмин фақихи сойими даҳр,
Не раҳматингдин новмид ринди дурднўш.

Навоийи ҳамдинга булбул тили бўлуб гўё
Ва лек ҳайрати васфингда гулча огзи хамуш.

Навоий ўзни сотар қуллугунг била, юз шукр
Ки худфуруш эмастур, йўқ эрса зухдфуруш.

«Бадоеъ ул-васат», 242-ғазал.

* * *

Сужуд этар қуёш оллинде уйлаким ҳинду,
Юзунг қошинда қуёш ло илоҳа иллоҳу.

Қуёш юзига боқардин пазар эрур ожиз,
Юзунгдин этти магар акс зоҳир ул кўзгу.

Юзунг нишониға ҳар зарра гар эмас толиб,
Қуёш жамолниға заррот невчун этти гулу.

Магар тажаллий ҳуснунгға мазҳар ўлди қуёш,—
Ки зоҳир айлади онча жило била ёғду.

Юзунг хижолатидин меҳр ила саргомиш,—
Ки субҳ айлар анинг заъфаронидин кулгу.

Юзунгни тушта кўрар мумкин ўлса, истармен
Анингдек уйқуки, андин сўнг ўлмагай уйқу.

Навоий, иста висолин, биҳишт истамагил,
Киши биҳишт боринда тамугни истарму?

«Бадоеъ ул-васат», 506-ғазал.

• • •

Эй, етти манзар тарҳиға меъмори сунъунгдин бино,
Маснуълар фоний, вале маслуби соннъдин фано.

Чекмай малак лутфунг куни жуз зикр ила тасбиҳ унн
Одам дебон қаҳринг туни ҳар дам «заламно раббано».

Ҳамдингға ҳар кўтаҳ назар ҳам гунгу лол ўлгай магар
Чунким демиш хайр ул-башар ул ерда лоуҳси сано.

Жинси башар йўқ оғаҳинг, хуршид хокн дарғаҳинг,
Кўк маҳд аро тифли раҳинг етти атоу тўрт ано.

Фақр аҳли истаб қурбатинг, аҳли ғино ҳам тоатинг,
Етканда доғи фурқатинг не фақр нофиъ, не ғино.

Васлингда ишрат хўб эрур, айшу тараб маргуб эрур,
Сенсиз манга матлуб эрур танда алам, жонда ано.

Ишқингда бир девоналиғ, шавқингда бир фарзоналиғ,
Ағёрдин бегоналиғ айлаб ўзунгга ошно.

Журму гунаҳлардин ўтуб, келтурма юзга қўрқутуб,
Лола агар соғар тутуб, мусича гар қилмиш зино.

Бордур Навоий бекассе, ишқ ичра андоқким хасе,
Чун ўртадинг они, базе, куйдурма дўзахда яно.

«Фавойид ул-кибар», 1-ғазал.

Равшандурурки меҳр, юзунгдин олур сафо,
Йўқса, не важҳ ила қамар андин топар зиё.

Ғарқи муҳити ишқинг эди жоч ила кўнгул,
Ул дамки, руҳ эмас эди тан бирла ошно.

Гулда юзунг латофатидин ранге кўрмаса,
Булбулға не эди бу фиғон бирла, бу наво.

- Бир зарра оғзи рамзини ҳар кимки англади,
Йўли адам тариқидур-у, зоди раҳ — фано.

Ул зиндадил ҳаёти абад васлидин топар,
Қим ниши ғамни нўш дер-у, дардни даво.

Ломеки, васл аёғиға топмиштур иттисол,
Ул ломдурки, ўртаға олмиш ани бало.

Ўздин қутул, Навои-ю, мақсадға етки, қуш
Етмас чаманға, бўлса қафас ичра мубтало.

«Фавойид ул-кибар», 2-ғазал.

* * *

Эй, нечукким, дурни махфий асрабон Уммон аро,
Гавҳари ишқини пинҳон асраған инсон аро?!

Чунки инсонни бу гавҳар бирла айлаб баҳраманд,
Сарфароз айлаб малойик хайли бирла жон аро.

Алламал инсонға чун айлаб мушарраф ер бериб,
Тахти жоҳу ишрат узра равзаи ризвон аро.

Уйлаким, тахт аҳлиға душмандин ўлмайдуру гузир,
Ул халифа бирла душманлиғ солиб шайтон аро.

Макридин хориж қилиб, мулки дину айлаб насиб,
Қарнлар саргаштаю оворалиғ даврон аро.

Гурбату ёлғузлуғу маҳзунлуғу ҳасрат била
Ҳар замон юз минг бало ичра солиб ҳижрон аро.

Буйла чун рад айлагандин сўнг яна айлаб қабул,
Волий айлаб олам отлиғ кулбаи аҳзон аро.

Бу қабулу рад аро ҳикматни кимса англамоқ,
Хайли инсон ичра сифмас хаййиз имкон аро.

Эй Навоий, сен чу қулсен, қуллуғунгни яхши бил,
Фикратинг раҳшиға жавлон берма бу майдон аро.

«Фавойид ул-кибар», 3-ғазал.

• • •

Худоё, залол аҳлиға раҳнамоё,
Юзунг жилва айларга ашъё мароё.

Ангаким атоё, тилар сендин эҳсон,
Наво истаганларга сендин атоё.

Асиреки, зикрингни айлаб ҳадя,
Берибсен халосиға юз минг ҳадоё.

Фалакда давойирки, расм этти сунъунг,
Жаҳон ганжидек анда юз минг завоё.

Сен этмай қазо, бўлмай ижроси мумкин,
Жаҳон коргоҳида ўтган қазоё.

Сенинг кибриёнг остонида яксон,
Агар худ салотин ва гар худ раоё.

Навоийни бу журму исёнда билмон,
Ки қўйғунгмудур ё чиқарғунгму. оё.

Ўз илгида чун ҳеч йўқ ихтиёри,
Ўзига ани қўймағайсен, Худоё.

Гунаҳбахши сен бўлғил-у, журмпўши,
Шафоатгарилик хайр ул-бароё.

«Фавойид ул-кибар», 4-ғазал.

• • •

Эй, кўнгул ичра майи васлинг учун ком таманно,
Жонға ҳам фурқатинг ўти аро бу хом таманно.

Гарчи васлингни тилаб, жоним аро қолмамиш ором,
Лек топмиш бу ҳазин жон аро ором таманно.

Туну кун базми висолинг аро усруклар элидин
Мени лабташнайи махмурға бер жом таманно.

Гармрӯларға агар ҳамқадам ўлмоққа ҳадим йўқ,
Ҳам аларнинг сўнгича урғали бир гом таманно.

Қимки ул ваҳму хаёли аро зотиингни кижурди,
Қилмади ғайри хаёлот ила авҳом таманно.

Мунглуғ оллингға келибмен, менга раҳм айлаки, бўлмас
Шоҳдин буйла гадоларға жуз инъом таманно.

Тонг эмас бодияйи ишқинга кирмакки, қилибмен
Боғламоқ Каъбайи кўюнг сари эҳром таманно.

Ҳолим оғозини билмон, карам эт раҳм қилибким,
Қилмишам хайр ила кўйинг сари анжом таманно.

Нуру зулматни Навоий нетар, ул юз кераку зулф,
Ким. будур кўнглида гар субҳу гар шом таманно.

«Фавойид ул-кибар», 5-ғазал.

* * *

Чу солик айлар эса азм водийи тавҳид,
Керакки, минса бу сайр ичра маркаби тажрид.

Бу маркабу бу сафар кимсага муяссар эмас,
Ки ҳосил айламагай олам аҳлидин тафрид.

Бу ҳам киши ўзини бору йўқдин эткай фард,
Эмастур ўзлукидин мумкин ўлмайн таъйид.

Чу дўст лутфиға бу барча бўлди вобаста,
Недин керак кишига васл нақдидин тардид.

Азалда чун не насиб ўлди, ўзга бўлмади ул,
Саъидни не шақий қилди, не шақийни саъид.

Кетур қадаҳки, даме ўзни хуш тутай, эй муғ,
Тўла қуярға эмас ҳожат айламак таъкид.

Навоий истамас ўзни даме бу дайрда соғ,
Ҳамиша кайфиятиға анинг беринг таждид.

«Фавойид ул-кибар», 114-ғазал.

«ХАЗОЙИН УЛ-МАОНИЙ»ДАГИ НАЪТ ҒАЗАЛЛАР

• • •

Эй, нубувват хайлиға хотам баний Одам аро,
Гар алар хотам, сен ул отким, эрур хотам аро.

Юз эшигинг туфрогиға сурта олғайменму деб,
Чарх қасридин қуёш ҳар кун тушар олам аро.

Анжум ичра оразинг меърож шоми уйлаким,
Тушса дурри шабчароғе ҳар тараф шабнам аро.

Не учун киймиш қаро ҳарён солиб жайбиға чок,
Фурқатингдин Каъба гар қолмайдурур мотам аро.

Соф кўнглида юзунг меҳрини гўё асрамиш,
Туш чоғи ҳар кун қуёш акси эмас Замзам аро.

Машъале бўлмиш малак илгида равзанг бошиға,
Ой чароғи кечалар бу нилгун торам аро.

Қум эмас Батҳодаким, меҳри жамолинг ҳажридин
Зарра-зарра жисми бир-бирдин тўкулди ғам аро.

Йўл эмас, Ясрибда йиртибдур юзин тирноғ ила
Мақдаминг то етмади ул водийи хуррам аро.

Итларинг махсусу маҳзундур Навоий, кошки
Кирса бу маҳрум ҳам ул зумрайи маҳрам аро.

«Ғаройиб ус-сиғар», 6-ғазал.

Зиҳе жавлонгаҳинг афлок уза майдони «ав адно»,
Буроқингға тўқуз ғунбад бу тўққуз ғунбади хазро.

Қилиб чун хай гулоби майл наълайнинг, бўлуб андин
Малак раъноларининг жабҳасиға чарх сандалсо.

Эсиб раҳмат насими чун дамодам сунбулунг сори,
Бўлуб руҳонилар жайби лаболаб анбари соро.

Фалак қолиб буроқингдин, эмас васфи фалаксуръат,
Қамар ёруб жамолингдин, эмас наътинг қамарсиймо.

Юзунгдин анжум, анжумдин қуёш нур иктисоб айлаб
Анингдекким, қуёшдин ою ойдин қийргун ғабро.

Фалак водийлари қатъиға азминг чун суруб маркаб,
Хирад пайкига ҳам аввал қадамда ранж ўлуб пайдо.

Рафиқинг тойир андоқким Сулаймон оллида ҳудҳуд,
Буроқинг сойир анжум шоҳи устинда сипеҳросо.

Қилиб бу сайр аро маъшуқ васли кўйида манзил,
Тилаб саргашта ушшоқиға ҳам раҳмат уйин маъво.

Навойи хуш кўрар оламини отинг зикридин, йўқса,
Анга дўзах аро ўтдекдурур дунёву мо фиҳо.

«Ғаройиб ус-сиғар», 7-ғазал.

* * *

Зиҳе висолингга толиб тутуб ўзин матлуб,
Муҳаббатидин отингни ҳабиб атаб маҳлуб.

Уружунг оқшоми бўлмай тўқуз сипеҳр ҳижоб,
Юзунг хижолатидин меҳр ўлуб вале маҳжуб.

Ўт ичра тушса бўлур нисбати самандардек
Кишики ишқинг ўтиға ўзин қилиб мансуб.

Итинг ҳисобиға кирган ҳисоб вақтида,
Агарчи журми эрур беҳисоб, эмас маҳсуб.

Қитобат этмаганингдин қаламда нол эрмас
Ки тушти кўнгли аро тоб уйлаким мактуб.

Либоси мотам аро қолди то абад соя
Ки, меҳридин нега ёнингда бўлмади масҳуб.

Мутиъи амринг агар подшоҳ, агар сойил,
Гадойи хонинг агар хушманд, агар мажзуб.

Ажаб йўқ олса кўнгул ҳушин ул ики гесу,
Бу бўлса силсила, кўп телбани қилур мағлуб.

Тиласа равзани зоҳид, Навоий-ю, кўюнг,
Ки ҳар киши ани истарки, бор анга марғуб.

«Ғаройиб ус-сиғар», 40-ғазал.

* * *

Қачонки ул бути ширин калом қилди ҳадис,
Хавосе шарбати юҳй ил-изом қилди ҳадис.

Масиҳ дам ура олмас анга уруж туни,
Магар бизинг маҳи улвий хиром қилди ҳадис.

Қаёнки ёзди ҳадис, ўлди сайд эл гўё
Нуқтани дона, хутутини дом қилди ҳадис.

Лабидин айру тушуб сўг учун китобатдин,
Не тонг, либосин агар мушкфом қилди ҳадис.

Чибинни шаҳд нечукким йиғар, такаллумдин
Рамидаларни нафас ичра ром қилди ҳадис.

Зиҳе такаллуми муъжизнизомким, келгач,
Араб фасиҳлариға ҳаром қилди ҳадис.

Улусни тутти Навоий сўзи анинг бирла,
Магар расули алайҳиссалом қилди ҳадис.

«Ғаройиб ус-сиғар», 89-ғазал.

* * *

Зиҳе тилинг ана афсаҳ такаллумида фасиҳ,
Сен амлаҳ ўлдунг, агар дилраболар ўлди малиҳ.

Тулуъи субҳи саодат юзунг сабоҳатидин,
Зиҳе камоли сабоҳат, зиҳе жамоли сабнҳ.

Хаамири моййи жисмингдин ортқанни қазо,
Ики баданда қилиб руҳ атади Хизру Масиҳ.

Фалакни чок қилиб ўтганингда гар баъзи
Таваҳҳум айлади, шаққ ул-қамарда бўлди сариҳ.

Қадам қуёш уза қўйдинг уруж шоми, не тонг,
Қафингни гар яди байзоға қилсалар таржиҳ.

Эрур каломеким, анда ҳуруфи иллат йўқ,
Қаю ҳадиски, сендин баёнға келди саҳиҳ.

Эмас Навоию мадҳинг демакка ҳад, басдур
Анга бу қадрки, модихларингға бўлса мадиҳ.

«Ғаройиб ус-сиғар», 101-ғазал.

* * *

Одамки, башар насли силкига эрур пайванд,
Сувратда санга волид, маънода санга фарзанд.

Юсуфки, жамол ичра маъдум эди монанди,
Топмади малоҳатда ҳуснини санга монанд.

Исо дамидин ўлганким, руҳ топар эрди,
Билгачки, топар дининг, жон топти бўлуб хурсанд.

Даврон чаманидин сен ул лаҳзаки, чиқдинг, гул
Тирноғлар ила қилди рухсорини юз парканд.

Шаҳларға гадо андоқким келди букун муҳтож,
Тонгла бўлубон шаҳлар эҳсонига ҳожатманд.

Гесу санга бўлмишдур чун силсилаи мақсуд,
Мажнунунг эрур жонлар қил силсила бирла банд.

Шаккарга узубатда нутқунг не ажаб кулса,
Қим эрнингга эш бўлмиш ахлоқ аро шаккарханд.

Йўқ бўлди каломингдин асфори само барча,
Асфори самовийдин бўлган кеби йўқ пожанд.

Не келса Навоийға сендин юз эвурмаским,
Ул зарра дурур, сен меҳр, ул бандаву сен хованд.

«Ғаройиб ус-сиғар», 114-ғазал.

* * *

Зиҳе азалда карам айлабон санга халлоқ,
Қарим хилқат ичинда макорими ахлоқ.

Сипехр гунбадини равшан эткали зотинг,
Чароғ ўлуб, анга қандил арсайи офоқ.

Нужум кўзларини гарди маркабинг ёрутуб,
Гаҳеки секритибон чарх соҳатида Буроқ.

Рикобинг ўпмагининг орзусида ою кун
Бериб Буроқинг учун ўзларига шакли чаноқ.

Ҳилолу меҳру шиҳоб ўлди наълу доғу алиф,
Фалакка бўлғали сендин насиб дарди фиरोқ.

Сипехр ҳар кеча юз миғ кўзин недин юммас,
Висолингга яна бир кеча гар эмас муштоқ.

Мақоминга етайин деб Навоий айлар сайр,
Гаҳе Ажам била Нерез, гаҳе Ҳижозу Ироқ.

«Ғаройиб ус-сиғар», 309-ғазал.

* * *

Эй, деб сифатингда аҳли идрок,
Лав лоқа ла-мо халақт ул-афлок.

Афлок нечукки хоки роҳинг
Ул йўлдаки, ожиз ўлди идрок.

Десам афлок эрур туфайлинг
Басдур гуваҳим ҳадиси «лав лок».

Тубий била шохи сидра келди,
Қадринг чаманида икки хошок.

Қим тутса шафоатинг умиди,
Бебоклигининг анга не бок.

Чун шоми уруж қайттинг бот,
Субҳ этти ёқани ғуссадин чок.

Васфингда не айтқай Навоий,
Жуз ажз ила узри мо арафнок.

«Ғаройиб ус-сиғар», 322-ғазал.

Эй тўқуз торами, ахзар бўлубон жилвагаҳинг,
Хайли анжум сипаҳинг, нури ғубори сияҳинг.

Муждаи васл ила топмай даме ором, магар
Мақсади сидқ бўлуб бир нафас оромгаҳинг.

Чарх юз минг кўзи гўё ёруди, тортилибон
Сурмагун тун ичида сурмасифат гарди раҳинг.

Суфийи олами қудсий сен-у, асҳоб—русул,
Арши аъло келиб ул хайл учун хонақаҳинг.

Таҳ-батаҳ бу тўқуз афлокидин ўтганда эди
Юқори холиқ ўлуб, мохалақаллоҳ таҳинг.

Эл кўзин нури шафоат била ёрутқанингга
Тортқан сурмайи мозоғ икки кўздур гуваҳинг.

Эй Навоий, чу шафиъинг ул эрур, бўлди гуноҳ
Ул малакларгаки, ёзмоқ тилагайлар гунаҳинг.

«Ғаройиб ус-сигар», 339-ғазал.

Знҳе буроқинг изи меҳру сайри барқосо,
Бу барқ сайри била пўяси фалакфарсо.

Бурун қадам бу макондин чу ломакон қўйдунг,
Не навъ дейки, анинг гоми эрди гардунсо.

Висол субҳи дейин, йўқ уруж оқшомиким,
Сабоҳдек эди ул барқ нури бирла масо.

Қўлин бу барқ ёрутти, дамдин бу ел очди,
Агар сипеҳр уза Мусо эди ва гар Исо.

Чу қолди сайрида руҳ ул-амин, не тонг, ул ҳам
Гар ўлмади сафарингнинг ниҳоятига расо.

Малойик ўлмадидар ул ҳарам аро маҳрам,
Рижол хилвати давридин ул сифатки нисо.

Навой, асру бузулмиш, боқиб шоят ила
Анинг бузуғлуғини бир кўз учи бирла ясо.

«Наводир уш-шабоб», 6-газал.

* * *

Бедилнинг хайли русул, сенсен аларға дилрабо,
Ё набий, руҳий фидока аҳлан ва саҳлан марҳобо.

Гоҳ давлатлиқ бошингдин кетмайин чатри саҳоб,
Гоҳ фалакрав маркабингға етмайин пайки сабо.

Шоми васлинг тонмаганға субҳи содиқ ҳар саҳар,
Панжайи хуршид ила пироханин айлар қабо.

Туфроғ ўлмиш, мен қўяй деб остонбўсунга юз,
Ҳолима раҳм айлабон қилма бу ранжимни ҳабо.

Шери гардун ул кишига бўйни боғлиқ бўлғай ит, —
Ким эшигинг итларин топқай ўзига ақрабо.

Бўлмағай эрди муяссар «Хамса», яъни панж ганж,
Қилмаса эрди мадад ҳолимға беш оли або.

Эй Навой, чорайн дардингни қилғай улки, бор
Ҳам расулу ҳам амин, ҳам мустафо, ҳам мужтабо.

«Наводир уш-шабоб», 7-газал.

* * *

Зиҳе бошинг уза ва-ш-шамс зеваридин тож,
Сочинг саводида тафсири лайлат ул-мерож.

Нужум жавҳаридин тожи жоҳинга тарсиъ,
Синепҳр атласидин тахти рифъатингға дувож.

Саҳар яшил аламидин ливонг уза шуққа,
Малак қалин ҳашаридин сипоҳингға афвож.

Биҳишт сори киши тийра гўрдин бормас,
Шафоатинг алифи тутмайин йўлига сирож.

Ҳидоятинг қўлидин шарбати шифо топибон,
Аники иллоти куфр айлабон заифмижоз,

Салоти хамсани адёнға айладинг носих,
Бу панжа бирла малакнинг юзига урдунг кож.

Навойй ўлди чу муҳтожинг, айла раҳм ангаким,
Ғаний карим эса ибромға эмас муҳтож.

«Наводир уш-шабоб», 92-ғазал.

* * *

Жамоли нуруни чеккан тарозу ою қуёш,
Магар бу бирида нур эрди, ул бирисида тош.

Гар ойда тош эмас эрди, қуёшда нурудин
Кудурат ичра қолиб ой, мунаввар ўлди қуёш.

Қуёшқа нурки юқмиш ҳануз эрур ул нур,
Ҳануз ой ичра ҳамул тош эрурки, бўлмиш фош.

Уруж ақшоми тегрангда ою кавкаблар,
Масих гирдида андоқки, бир неча хуффош.

Юзи тубон тушубон маркабинг изига малак,
Ер узра қурсни қилгон кеби гадой талош.

Чу қурб қофиға егтинг, етишмади Жибрил,
Не навъ худҳуд Симури ила бўлур йўлдош.

Аёғига чу малойик бошни қўя олмас,
Навонё, қўя кўр итлари аёғига бош.

«Наводир уш-шабоб», 242-ғазал.

* * *

Не нутқи дилкаш эрур, ваҳ, не дилрабо алфоз,
Масих нутқида йўқ буйла жонфизо алфоз.

Эрур хужаста сўзунг файз мавжиннинг тенгизи,
Тенгизда ҳар саринги дурри бебаҳо алфоз.

Сузунгда лафзин эшитгач араб фасиҳлари,
Бириси қилмадилар сўзга ибтидо алфоз.

Сўзунгда пири хирад топмайини ғалат аҳком,
Тилингда саҳв ила ҳам ўтмайини хато алфоз.

Санга надим ўлубон Жаброил ҳам кетуруб,
Бир ошно қошидин барча ошно алфоз.

Синехр жавфида дарё вужудунг ичра сўзунг,
Бу баҳр ичинда жавоҳир сўзунг аро алфоз.

Навоий айлади наътингни, вирд бўлса, не тонг,
Лига каломи равонбахшу мунтаҳо алфоз.

«Наводир уш-шабоб», 284-газал.

* * *

Зиҳе буроқинг изидин қамар узоғида доғ,
Муайян икки қароғингга сурмайи мозоғ.

Чу ёрутуб юзунг ўти фалак шабистонин,
Устидин ўчуруб ҳар тараф нужум чароғ.

Шамимким сочибон зулфи анбарафшонинг,
Бўлуб савомий қудси элига атри димоғ.

Ўтуб чу қадду узоринг синехри ахзардин,
Бу навъ сарв ила гул тонмайин яна ул боғ.

Улусқа зулмати куфр ичра изтироб эрди,
Юзунг қўшин фуруғидин ўлди мунча фароғ.

Китобинг ўзга кутубдинки бордурур аблағ,
Балоғатингга муносиб ҳақ айламиш иблоғ.

Бу баски айни иноят била кўзунг тушса,
Тамуғ ўтига Навоийни судраб элтур чоғ.

«Наводир уш-шабоб», 295-газал.

* * *

Юсуф эрмас чу малоҳатда жамолингга шабиҳ,^Ҳ
Ҳуснунгга ани малиҳ ўлмағай этсам ташбиҳ.

Одам асрорининг ижмолини қилдинг тафсил,
Мундин эркинки дединг ал-валаду сирру абиҳ.

Чун берур боғ гулу шўра тикон, сен очибон,
Лутфдин гул нечаким хори жафо урса сафиҳ.

Восил ўлди нафасинг руҳини англаб ориф,
Шаръ тузди, чу анинг зоҳирини билди фақиҳ.

Андаким сен чекибон иззу назоҳат этагин,
Йўқ жанобингда малойикка маҳалли танзиҳ.

Ҳам қамар шаққин ишорат била айлаб зоҳир,
Ҳам шажар машйин иродат била айлаб танбиҳ.

Қимки сендин эвуруб чеҳра қаро топиб важҳ,—
Қим ҳадисингга қилиб таън дебон бетавжиҳ.

Ой тулуъ этса бўлур меҳри жамолинг зоҳир,—
Қим бўлур фаҳм жамил оллиғаким келди кариҳ.

Гар Навоий сори маҳшарда назар айламасанг,
Саққару нордек ўлғай анга хулду мофиҳ.

«Наводир уш-шабоб», 521-ғазал.

* * *

Эй гулшани рухсоринг ўлуб даҳрға оро,
Рухсор уза сочинг гул уза анбари соро.

Гунг этти Масиҳонию тор этти қуёшни,
Ул нутқи дилором ила ул ҳусни дилоро.

Гесуву юзунг сунбулию барги гулидин,
Девона мену шифта лайлан ва наҳоро.

Ул ердаки рахшинг қилибон жилвайи парвоз,
Учмоққа фалак қушларинга анда не ёро.

Заҳм элдин ўлуб зоҳиру сендин бори марҳам,
Эл унф аён айлабу сен барча мадоро.

Лаълингга етиб хори агарчи ушатибдур,
Чун анда етиб лаъл бўлуб қадрда хоро.

Билди чу ҳадисингни саҳиҳ эмди Навоий,
Маскан чу тилар бўлса не Батҳо, не Бухоро.

«Бадоеъ ул-васат», 6-ғазал.

Эй, санга муқтадолиқ ики кавн аро,
Анта хойр ул-башар, анта хойр ул-варо.

Қимки фавқус сурайё эди манзили,
Тобеинг бўлмагач кирди тахтас — саро.

Зотинга фахр этиб етмиш икки фариқ,
Оразинг шамъидин ёруб икки саро.

Нафсинга раҳмати ҳақ била иқтирон,
Муъжиз отингга сеҳру фусун ифтиро.

Ҳашрға тегру меърожинг афсонаси,
Хайли хайл малойик аро можаро.

Ҳам рафъатингга арши баринда макон,
Ҳам Буроқингга хулдибаринда чаро.

Қим касофат била қўйди юз наътингга,
Гар қуёш эрдиким, бўлди юзи қаро.

Ё набиюллоҳ, аҳволима қил назар,
Журму исёну ожизлигим мотаро.

То анинг бирла бўлғай, Навоий, сенинг
Наъту ҳамдинг баёнига дostonсаро.

«Бадоеъ ул-васат», 7-ғазал.

Ҳақ ўзин қилди муҳиб, сен ойни маҳбуб, эй ҳабиб,
Ул муҳибқа сен кеби маҳбуб эрур хўб, эй ҳабиб.

Роғиб эрдинг ул муҳиб васлиға, чун шоми уруж
Топтинг, улким хотирингга эрди марғуб, эй ҳабиб.

Бир саримў олам аҳли бўғзидин парвойи йўқ,
Айлаган ўзни сенинг ҳуббунгга мансуб, эй ҳабиб.

Бўлсалар аҳли муҳаббат ҳар кишининг толиби,
Бизга сендурсен ики оламда матлуб, эй ҳабиб.

Ҳар киши аҳбобинг ичраким ўзин айлар ҳисоб,
Бермайин жон ул муҳибқа қайда маҳсуб, эй ҳабиб.

Чун шафоат дафтари сендин тутармен кўз, не ғам,
Ҳар қўлумга берсалар маҳшарда мактуб, эй ҳабиб.

Чун муҳаббат аҳлига тоат ҳунардур, раҳм қил,—
Ким Навоий келди ул хайл ичра маъюб, эй ҳабиб.

«Бадоеъ ул-васат», 40-ғазал.

Эй жаҳон мулки хирожи санга бир гавҳари тож,
Мулклар шоҳи қўюб -дарғаҳинга тожу хирож.

Тузубон адл, кўнгул мулкани обод эттинг,
Мулк маъмур бўлур, адлга шаҳ берса ривож.

Тенгрига гавҳари зотинг эди кулли мақсуд,
Сунъ дарёсин азал субҳи қилурдин маввож.

Эҳтиёж айлабон изҳор қуёш раъйингга,
Халқ андоқки қуёш нурига бўлғай муҳтож.

Пайкаринг туфроғига хайл малойик ҳомил,
Тахти иззу шарафингга тўқуз афлок даввож.

Чун чиқиб тахти хилофот уза ҳақдин, бўлубон
Ҳукми гарданкашига мулкдин амри ихрож.

Буйла мардуд ҳадисин нега қилдинг мақбул,—
Ким таназзулга бадал бўлди санга ул меърож.

Не тагофул эдиким уйла адув макр била
Хоксор этти сени, мулкунга солиб торож.

Рўзгоринг қорариб зулмати исён ичра,
Зор эдинг, афв илки тутмаса оллингга сирож.

Эътироз этма, Навои-ю, фузул ўлмаки, ҳақ
Халқ этиб севди, яна дард бериб қилди илож.

Эл не билсун не эди Ҳаққа бу ишда ҳикмат,
Меҳр нурин не билур шаппараки тийра миждо.

«Бадоеъ ул-васат», 92-ғазал.

Зиҳе тақаддуминг одамға бас ҳадиси саҳинҳ,
Бу нукта «кунту набиян» ишоратида сарих.

Азалда васлингү ҳажринг магар насиб ўлди
Ки жон топарни Хизр олди, жон берурни Масих.

Сўзунгни хони нубувватқа Тенгри туз ясади,
Зиҳе камоли малоҳат, зиҳе каломи малнх.

Чу сен чекиб «ана афсаҳ» таронасин қочириб,
Аларки даъво ила сўз осиб, деб ўзни фасих.

Демак шариати байзони меҳрга рожиҳ,
Қуёшни зарраға қилған кебидурур таржиҳ.

Юзунг сабуҳи азал бодасиндин андоқким,
Не субҳға бу сабоҳат, не меҳр мунча сабнх.

Навоий ўлди ниҳон ишқинг ичра, тиргуз ани,
Неча ниҳон тутайин, айладим ўлуб тасриҳ.

«Бадоеъ ул-васат», 101-ғазал.

Қани сенинг кеби маҳбуби оқибат маҳмуд,—
Ки зилли отифатинг бўлсун эл уза мамдуд.

Жамол аро мутажалли юзунгда партави зот,
Қамол аро муталоло ўзунгда нуру жуд.

Вужудунг икки жаҳон хилқатидин ўлди мурод,
Начукки зотинг ўлуб икки кавндин мақсуд.

Не жуд эрур, не вужуд элга зотинг оллинда,
Санга чу келди мусаллам вужуд бирла жуд.

Нубувват авжида кўп толеъ ўлди кавкаби саъд,
Бири сен ойдек эмас эрди ахтари масъуд.

Чу сен мушоҳада шони шуҳуд қозгондек,
Қиши не билдики, шоҳид ким эрди — ким машҳуд.

Навойй, ўлса гунаҳ дуди бирла нома сиёҳ,
Гами йўқ, ўттин эрур чун шафоатинг мавъуд.

«Бадоеъ ул-васат», 114-газал.

* * *

Борму ул икки ўрулгон гесуйи анбар шамим,
Ё этак солмиш Муҳаммадда ёзилган икки «мим».

Ҳамд важҳида бири сарчашмайн оби ҳаёт,
Ҳадди лутф ичра бири сарҳалқайи аҳли наъим.

Ул биридин руҳпарвар топти анфоси Масиҳ,
Бу бирисидин асосин аждаҳо кўрди калим.

Жаҳл аро ўлган кўнгулларга дами Исо бўлуб,
Чун эсиб танлар қубурига риёзингдин насим.

Кўрмаган бўлсанг ато, маъни анга бу бўлдиким,
Сен кеби чиқмай нубувват баҳридин дурри ятим.

Турфа буким, бул башар келди атоларга ато,
Лек Булқосим деди фарзанд ани беваҳму бийм.

Қидмат ичра барчадин бўлдунг муқаддамроқ, валек
Улки сендиндур муқаддамроқ, эрур ҳайин қадим.

Ё набиюллоҳ саломатдин бўлуб мен мунҳариф,
Бир иноят бирла аҳволимни қилгил мустақим.

Тонг эмастур, гар наво бўстонида топқай мақом,
Чун Навойй ўзни наътинг кўйинда қилди муқим.

«Бадоеъ ул-васат», 393-газал.

* * *

Эй, келиб минбаринг уч поя била сидрағасен,
Сен чу анда тутуб ором, бўлуб сидранишин.

Ул сафар ичраки сен сидра сори айлаб азм,
Маркабинг руҳи равон, пайкинг ўлуб руҳ ул-амин.

Сидрани минбар этиб, нукта десанг эрди, русул
Жамъи бўлган эди эшиткали оёти мубин.

Уйлаким, сидра кеби минбар уза гоҳи ҳадис,
Ингилур ҳар сари асҳоби рисолат ойин.

Дарғаҳинг аршдурур, анда малоїик, не ажаб,
Зикру тасбиҳ дебон суртса ҳар сари жабин.

Сен чу арш узра чиқиб, чарх нисорингга ясаб,
Бу тўқуз хон ичида анжум ила дурри самин.

Журму исён кўпидин бўлди Навоий беҳуд,
Бир назар айла анинг сорики, бор асру ҳазин.

«Бадоеъ ул-васат», 438-ғазал.

* * *

Бу навъ ўлдум жамолнинг мусҳафининг сирридин оғаҳ,—
Ки. фиҳрастида келди икки қошинг икки бисмиллаҳ.

Жамолнинг буки мусҳафдур, ҳадиснинг Ҳақ каломи ҳам,
Дей олур мусҳафи нотиқ сени ҳар ким эрур оғаҳ.

Ҳодиси поку нутқи жонфизонингдин тониб Исо,
Ки анфоси қилиб ибро, агар абрас, гар акмаҳ.

Гар ўлса тахти жоҳинг аршу фарш узра русул хайли,
Тонг эрмаским, алар бори мулозим келдилар, сен—шаҳ.

Ҳазиси арз агар бўлди маконинг, фақр эди бонс.
Агарчи ломакон авжи эди раҳшинга жавлонгаҳ.

Русулдин ҳеч раҳрав ҳамраҳинг бўлмақ эмас мумкин,
Малойиктин чу сайрингда не раҳрав келди, не ҳамраҳ.

Қошингга «қоба қавсайн» оятидин йўқ нима аляқ,
Сочингга йўқ саводи лайлат ул-меърождин ашҳаб.

Зинахдон чоҳию гесу каманди гар бу янглиғдур,
Эрур васфиға берсам тул Юсуф қиссаси кўтаҳ.

Сенинг ишқинг Навоийға ики олам аро бастур,
Ҳабибуллоға ошиқлиқ анга гарчи ҳад эрмас, ваҳ.

«Бадоеъ ул-васат», 521-ғазал.

Зиҳе, тожинга гавҳари кибриё,
Бу гавҳардин офоқ топиб зиё.

Қуёш чиққач, андоқки иткай нужум
Кўрунмай, сен ўлгач аён, анбиё.

Уружунгда айн ул-яқин аҳлининг
Кўзига ғуборинг бўлуб тўтиё.

Қуёшнинг шиои хутутин Масиҳ,
Тўқуй олмайин хужранга бўрё.

Сеннинг миллатингдин чу топиб шараф,
Саодат либоси кийиб ашқиё.

Қилиб тошу туфроғни олтунки, бор
Сенинг коргоҳингда бу кимё.

Санга уммат ўлмағни истаб русул,
Вале биз сарафроз ўлуб ҳолиё.

Келиб сидқинг оллида сиддиқлар,
Анингдекки, сиддиқу аҳли риё.

Навий нетар қоба қавсайн, агар
Топа олса қошинг кеби икки ё.

«Фавойид ул-кибар», 6-ғазал.

Зиҳе, ҳилолинг ўлуб ой бошиға тиғи бало,
Бир олмасиз икки ёрғон сену қуёш масало.

Тутуб санга чу майи лутф соқийи раҳмат,
Шафоатинг уруб икки жаҳон элига сало.

Рисолатинг дамидин шаръи кўзгусига жило,
Сиеъатинг ўтидин куфр роҳибига жало.

Ҳам аҳли равзаға фирдавс сенсизин чаҳи вайл,
Ҳам аҳли вайл иши ҳажринг ўтида вовайло.

Хумор дофини бўлғайму соқийи кавсар,
Бу дайр ичинда майи иниқ ичмаганга тўло.

Тилимда зикрингу кўнглумдадур хаёлинг, шукр,—
Ки, бори сенсиз эмас суҳбатим халоу мало.

Навойй ўлди, баса, хору паст хас янглиғ,
Сенинг йўлунгда эса, бас, анга бу иззу ало.

«Фавойид ул-кибар», 7-ғазал.

* * *

Зиҳе, кўк бошиға гардун хиромингнинг изидин тож,
Висолинг хилватида бир шабистон лайлат ул-меърож.

Шабистонинг аро сабуҳийлардин юз туман товус,
Гулистонинг аро қуддуслардин юз туман дуррож.

Юзунг хуршидидин ул тун топиб хайли кавокиб нур,
Сочингнинг зулмати ул кеча тун рангини айлаб дож.

Рикобингда малойик хайлидин ҳар сори юз минг саф,
Солиб ҳар саф шаётин мулкига яғмо била торож.

Йўлингда анбиё руҳи мушарраф айлабон ўзни
Ва лекин илтифотингга бири муштоқ, ўни муҳтож.

Буроқинг суръатидин хатти нурунийки расм айлаб,
Аён айлаб бу сайринда нубувват аҳлиға минҳож.

Ўзин ўзлукдину кавнайн мулкидин қилиб хориж,
Қаю кавнайн мулки, ломакондин ҳам топиб ихрож.

Ҳарими қурб аро матлуб васлидин бўлуб маҳзуз,
Йўқ андоқким, ҳарими Каъба ичра зумраи ҳужжож.

Тилаб уммат гуноҳин ҳар неким истаб, топиб бахшиш,
Зиҳе сойил, зиҳе бозил, зиҳе рифъат, зиҳе меърож.

Зиҳе шоҳеки, тун-кун жавҳаридин сониъи ҳикмат,
Сенинг зотинг учун тузди бу тахти обнусу ож.

Игирди риштаи наътинг Навойй, кўз учи бирла,
Агар боқсанг, мутиъ ўлғай анга нассож ила саррож.

«Фавойид ул-кибар», 92-ғазал.

* * *

Садқанг бұлубон урмоқ бу гунбади ахзар чарх,
Қасрингға давр урғондек бир сабз кабутар чарх.

Сен шамъ, вале гардун фонуси хаёл эрди,
Урғанда малак хайли тегрангда саросар чарх.

Чун юқори майл этти нуру азминг бұлди,
Ҳам нурда чарх ахтар, ҳам азмда ахтар чарх.

Шамъингға лаган бұлғач афлок малойикдин,
Парвоналар урдилар тегрангда мукаррар чарх.

Кўк ҳулласидин ёйиб атлас йўлунга анжум,
Анжум дуридин сочиб бошинг уза гавҳар чарх.

Йўлунг изидин ўзни равшан қилибон кавкаб,
Рахшинг нуридин кўзни ҳар дам қилиб анвар чарх.

Кўйунгда Навойиға чарх урмоқ агар етса,
Бир доираи мақсуд ўлғуси анга ҳар чарх.

«Фавойид ул-кибар», 107-ғазал.

* * *

Зиҳе секрибон чарх уза раҳнавардинг,
Назар топмайин тўтиёлиққа гардинг.

Кўрунуб кавокиб риёҳини шабнам,
Чу кўк гулшаниға етиб гоза вардинг.

Ўчуб етти дўзах ўти, чунки уммат
Гуноҳин тиларда чиқиб оҳи сардинг.

Изингдин қуёш чеҳра ёрутмағандин,
Қилиб заъфарон кун узорини зардинг.

Раёҳин аро сарви озод янглиғ,
Кўрунуб русул хайлида зоти фардинг.

Русул сурмади ломакон узра маркаб,
Сен эрдинг бу майдондаким от чиқардинг.

Навойй, набий наътижин жамъ қилғий,
Паришон эса хотирн ҳарзагардинг.

«Фавойид ул-кибар», 338-ғазал.

* * *

Эй юзунг устида тер гулбарги узра шабнаме,
Лек ҳар бир қатрадин бўлуб гулистон оламе.

Қатрадин олам гулистон бўлмағи тонг йўқки, бор
Баҳри раҳмат оразинг боғиға тушқан шабнаме.

Гул недин ер тутти эл бошида солу меҳрдек,
Топмамиш бўлса риёзингнинг шамимидин шаме.

Кўкка чун элтиб малак рахшинг ғуборин топмайин,
Зухра андоқ сурмаи, Кайвон анингдек парчаме.

Йўқ ажаб, отингға гар муҳри нубувват бўлса хатм,—
Ким нубувват ҳалқасида йўқ сенингдек хотама.

Сочқай эрди чашман хуршиддин ҳайвон суйи,
Ҳамдаминг бўлса эди Исои руҳуллоҳ даме.

Чун Навойй наътинг айтурға тилар бўлғай илм,
Не ажаб гар бўлса бот олимлар ичра аъламе.

«Фавойид ул-кибар», 575-ғазал.

* * *

Зиҳе йўлунгда бир афтода одами хокий,
Ҳавойи ишқингда саргашта меҳри афлокий.

Уруж шоми чу бот қайттинг бу армондин
Магарки, ҳар тонг ўлур субҳ жайбининг чоки.

Фалак навардинга ҳам шохи сидра, ҳам тубо,
Бу бир аёғинда хас, ул йўлинда хошоки.

Мадинанг аҳлиға ҳар йилки, азм этар ҳужжож,
Катабту қиссата шавқию мадмаъи бокий.

Не бўлди Ясрибу Батҳо аро ўқусамким,
Аё манозилу салмо фаайна салмоки.

Ѕенинг мадойнҳи наътингда, ё расулуллѳх,
Тамом бўлди Навоий такаллуми поки.

Бу тўрт дафтарида ҳамду наът аро халали,
Гар этмиш ўлса аён табъу килки бебоки.

Вале шафоатинг имкони кўнглига киргач,
Умид ила севунур яна табъи ғамноки.

Етур анга караминг баҳридин паёпай файз,—
Ки наътинг ичра дурафшонлиғ этсун идроки.

«Фавойид ул-кибар», 650-ғазал.

МУНДАРИЖА

Комил иймон тажаллиси	3
1. Ҳамд ғазаллар	3
1.1. Тавҳид ҳамд ғазаллар	5
1.2. Муножот ҳамд ғазаллар	7
2. Наът ғазаллар	8
2.1. Васф наътлар	10
2.2. Меърожнома наътлар	12
3. Ҳамд ва наътларда шафоат талқини	13
Хулоса	18
«Ҳазоин ул-маоний»даги ҳамд ғазаллар	21
«Ҳазоин ул-маоний»даги наът ғазаллар	43

Адабий-бадиий нашр

ЗИЕДА ҒАФФОРОВА

НАВОИЙНИНГ ҶАМД ВА НАЪТ ҒАЗАЛЛАРИ

Тошкент «Маънавият» 2001

Муҳаррир М. Мансуров

Техн. муҳаррир Т. Золотилова
Мусаҳҳиҳ Ш. Илҳомбекова

Теринга берилди 30.04.01. Босишга рухсат этилди 07.06.01. Бичими 84×108^{1/2}. Литературная гарнитураси. Юқори босма усулида босилди. Шартли б.т. 3,36. Шартли кр-отт. 3,57. Нашр т. 2,61. 3000 нусха. Буюртма № 73. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриёти, Тошкент, Буюк Турон кўчаси, 41. Шартнома 34—01.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг Тошкент китоб журнал фабрикасида чоп этилди. Тошкент, Юнусобод даҳаси, Муродов кўчаси, 1-уй. 2001.